

الصلوة والسلام عليكُم و علي ألكُم و أصحابكُم يا رسول الله ﷺ

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

اوھان مان ڀلو اھو شخص آھي، جنھن قرآن پڙھيو ۽ پڙھايو.

سونھاري سنڌ جي ديني طالبن واسطي لاجواب ڪتاب

حقوق القرآن

مع

تجويد وقف، مخرج آداب

مصنف:

اعليٰ حضرت فيضدرجت مجدد دين ملت قيوم الزمان

جناب قبل پير روشن ضمير آقا الحاج ابوالعطا

محمد عرف ابراهيم جان سرهندي مجدي

فاروقي نقشبتي رضي الله تعالى عنه

پيش ڪندڙ:

انجمن غلامان مصطفيٰ ﷺ عليہ وآلہٖ

درگاه عاليه ابراهيميه گلزار خليل سامارو

فون: 0233-500388

ناشر:

خادم الخليل غلام رسول خاصخيلي - قنبدوالهيار

فون: 022-3003407

لاھوري ابراهيميه اوييه سرھندي

خادم الخليل غلام رسول خاصخيلي

بسم الله الرحمن الرحيم

پنهنجي پاران

نحمده و نصلي و نسلم علي رسولہ الكريم

معلوم هئڻ گهرجي ته هي ڪتاب بنا م حقوق القرآن اسان جي حضرت مرشد ڪريم رحمت الله عليه پنهنجي مدرسو بنا م جامع مجديده حسنيه جي طلباء ڪرام لاءِ لکيو. انجمن غلامان مصطفيٰ عليه السلام طرفان ٻه ڀيرا ڇپجي منظر عام تي آيو. هن ڪتاب مان مدرسو جي طالبن کان سواءِ ٻين مسلمانن به رهنمائي حاصل ڪئي ۽ ڪري رهيا آهن. ڳچ سالن کان هي ڀلا رو ڪتاب ناياب ٿي چڪو هو. گهڻن دوستن جو اصرار هو ته هن ڪتاب کي دوباره ڇپائي ته حضرت حبيب ڪريم عليه السلام جا امتي فائدا حاصل ڪندا رهن.

حضرت مولانا حاجي غلام رسول صاحب ”خليلي“ جن کي شوق پيدا ٿيو ته آئون هن ڪتاب کي ڇاپايان. انجمن غلامان مصطفيٰ عليه السلام طرفان حاجي صاحب کي اجازت ڏني وئي ته ڀلي ڇپائي. غلام رسول صاحب جن کي پنهنجي مرشد ڪريم رحمة الله عليه سان جيڪو عشق آهي، انهيءَ عشق ئي حاجي صاحب کان حضرت مرشد ڪريم رحمة الله عليه جن جا تصنيف شده ڪافي ڪتاب شايع ڪرايا. هي ڪتاب به انهيءَ سلسلي جي هڪ ڪري آهي. حاجي صاحب واقعي مرد مجاهد آهي. حضرت مرشد ڪريم رحمة الله عليه جن جي وصال کان پوءِ تڙت سندن خطن مبارڪن کي ۽ فتوائن کي دور دراز علائقن ۾ سفر ڪري وڃڻ ۽ انهن کي گڏ ڪرڻ ۽ انهن کي ترتيب وار ڇپائڻ سندس عظيم ڪارنامون آهي. الله تعاليٰ جل جلاله جي

هن ڪتاب جا سڀئي حق ۽ واسطا درگاه گلزار خليل وٽ محفوظ آهن

ڪتاب جو نالو	: حقوق القرآن (مع) تجويد وقف. مخرج آداب
مصنف	: حضرت قبله محمد (عرف) ابراهيم جان سرهندي فاروقي مجديدي نقشبندي رضي الله تعالى عنه
پروف ڏسندڙ	: حاجي محمد صالح راهو گلزار خليل تعلقو سامارو
ناشر	: خادم الخليل غلام رسول خاصخيلي طالب الموليٰ ڪالوني، ٽنڊوالهيار فون: ۰۲۲-۳۰۰۳۳۰۴
ڇاپو	: ٽيون- مطابق ۱ ذوالحج ۱۴۲۶ھ
ڪمپوزنگ	: اسدالله ڀٽو
تعداد	: ۱۰۰۰ (هڪ هزار)
هديو	: 40 روپيا

ڪتاب ملڻ جا ماڳ

- 1- حاجي محمد صالح راهو. دفتر انجمن غلامان مصطفيٰ عليه السلام درگاه گلزار خليل تعلقو سامارو فون: 0233-500388
- 2- لائبريري ابراهيميه ايوبييه. خادم الخليل غلام رسول خاصخيلي (طالب الموليٰ ڪالوني ٽنڊوالهيار، فون: 022-3003407)
- 3- حامدالله جان سرهندي. پير سرهندي ڳوٺ لائدي ڪراچي.
- 4- دارالعلوم نعيميه مجديده صاحبداد ڳوٺ ڪراچي.
- 5- حاجي محمد موسيٰ ميمڻ. غفار ميڊيڪل اسٽور. مراد ميمڻ ڳوٺ ملير ڪراچي 52.
- 6- عطار ڪتاب گهر. شهباز روڊ بدين.
- 7- مفتي محمد صالح صاحب سينهڙو. دارالعلوم انوار مجديده ڪنڙي پاڪ
- 8- ديدار بڪ ڊيپو. مارڪيٽ روڊ ٽنڊوالهيار.
- 9- حافظ غلام مجديده عباسي. فيضان مدينه مسجد نوان چليا ضلعو ٿر.

بارگاه ۾ دُعا آهي ته حاجي صاحب کي هنن عظيم ڪارنامن جو اجر عظيم عطا فرمائي. هن ڪتاب مان پڙهندڙن کي سڄي رهنمائي نصيب فرمائي. آمين بجاه سيد المرسلين ﷺ.

هي سڀ نعمتون ۽ ڀلايون حاجي صاحب جن کي يا مون ناچيز کي يا ٻين مهربانن کي نصيب ٿي رهيون آهن. اهي سڀ اسان جي مرشد ۽ اهل سنت والجماعت جي امام ۽ وقت جي قيوم ۽ مجدد حضرت سائين حاجي محمد (عرف) ابراهيم جان فاروقي مجددي پير سرهندي رضي الله تعاليٰ عنه جن جي فرزند ۽ سجاده نشين حضرت آقا سائين محمد ايوب جان صاحب دامت برڪاتهم العاليه جن جي انهن ڪوششن ۽ ڪوششن جي طفيل نصيب ٿي رهيون آهن.

اسان جي حضرت مرشد ڪريم رضي الله تعاليٰ جن جيڪو اسلام پاڪ جي دشمن سان جهاد شروع ڪيو، انهيءَ جهاد کي پاڻي تڪميل تائين پهچائڻ لاءِ اسان جو قائد ۽ رهبر جيڪا قرباني ڏيئي رهيو آهي، انهيءَ قربانيءَ جو مثال اسان جي وطن پاڪستان ۾ شايد ڪٿي نه ملي سگهي. اسان کي ۽ سڄي اهل سنت والجماعت کي سندن ذات لاءِ ناز آهي. شال سندن ساڻو اسان ڀرن تي ۽ تمام اهل سنت وارن تي تا زندگي قائم ۽ دائر رهي.

والسلام والاڪرام

طالب دعا:

خادم الخليل محمد صالح راهو
خطيب جامع مسجد فاروق اعظم
گلزار خليل

۱۳ شعبان المعظم ۱۴۲۶
فون: ۵۰۰۳۸۸-۰۲۳۳

بسم الله الرحمن الرحيم

ديباچو

سڀ طرح جون صفتون انهيءَ سڀاجي سائين کي سونهن ٿيون، جنهن سبب جوڙون جوڙيون، جنهن ڪل عالم اُڀايو، جنهن مٿي جھڙي خسيس شيءِ مان ٺهيل انسان کي وڏا شرف ۽ شان بخشيا، جنهن آيري ۽ عاجز انسان کي وڏيون عزتون ۽ وڏا آب عطا فرمايا، جنهن مسڪين ماڻهوءَ کي ڪل مخلوقات جو مهندار مقرر ڪرڻ جو مان ڏٺو. جنهن آدمين جي هدايت واسطي پنهنجا پاڪ پيغمبر ۽ پنهنجا محبوب نبي ﷺ موڪليا. جنهن خلق جي سنئين سڌي راه تي هلڻ لاءِ پنهنجا پاڪ پيغام ۽ پنهنجو قرب وارو ڪلام نازل ڪيو. انهيءَ جي صفت ۽ تعريف ۽ قدرتن ۽ احسانن جي بيان واسطي جيڪڏهن سڄي مخلوقات جي بدن جا سڀ وار زبانون بنجن ۽ سڀ ڪا زبان لک لک ۾ لک لک ٻولي سگهندڙ هجي. انهن زبانن کي ڪروڙين پدمين سال بيان ڪرڻ لاءِ ڇوٽ ڇڏيو وڃي ته به تعريفن ۽ صفتن ۽ قدرتن ۽ احسانن جي بيان جي درياءَ مان هڪ ڦڙو به پورو ڪبي نه سگهندو. جيڪڏهن سڄي دنيا جا مٿا ۽ ڪارا درياءَ س بنجن ۽ سڄي دنيا جا وڻ قلم ٺاهيا وڃن، ست ئي زمينون ۽ ست ئي آسمان ستهان ستهان ڪوري ڪوري انهن کي ڪاغذ بڻايو وڃي ۽ لکڻ پئجي ۽ لکي ڇپي ڪجي ته ڪر انهن اڻ ڪٽ دفترن مان ڪو هڪ صفحو به اتارجي نه سگهي. سندس صفت پاڻ ڪري، کيس ڪرڻ جڳائي، بيچارو بندو آهي ڪپڙو جو رب العالمين جي صفتن جو دم هڻي سگهي، جيئن مسڪين ماڪوڙي درياءَ کي ڪٽائڻ واسطي نه بلڪ پنهنجي اندر جي تونس اجهائڻ واسطي پاسي جي پوسل مان ذرو چوسي وات وٺندي آهي، اهڙي پر اسان به پنهنجي ڪتاب کي شرف بخشڻ لاءِ ٻه اڻ پورا اکر لکي وڌا. اسان جي صفت اگرچہ سندس شان ڪيرائي جي لائق نه آهي، پر ايهو به سندس شان آهي جو ڪيرڪ بندي جي ڪين جھڙي ڪورنش کي به پنهنجي ڪمال ڪرم سان قبول فرمائي ٿو.

صلواتون ۽ سلام رحمتون ۽ برڪتون ۽ درود مالڪ الملڪ جي طرفان ۽ ڪل مخلوق جي طرفان ۽ ڪائنات جي ذري ذري جي

طرفان انهيءَ محبوبِ كبريا ﷻ جي ذاتِ بابرڪات کي جڳائين
 ٿيون، جنهن جي آئي اولادهيون ويون. ڏک ڏولاوا لٿا، گمراهيون خود
 پاڻ گم ٿيون، ڪفر جون ڪارڻون ڌوپي اڇيون ٿي ويون. نور
 مُلڪان ملڪ پڪڙجي ويو. مخلوق پنهنجي سچي خالق کي سڃاتو.
 خالق پنهنجي مخلوق جا راز رکيا. پنهنجي بي پايان رحمتن کي زمين
 ڏانهن ڇوٽ ڇڏيائين. جنهن جي محابي سڀ جوڙون جوڙيون. جنهن
 جي صديقي عدم وجود جو ويس ڏيکيو، جنهن جي ويهن لاءِ مالڪ
 پاڪ ستن زمينن ۽ ست تهئي سڀڻ وڃائي. جنهن جي ڄاڻو واسطي
 قدرت ستن آسمانن جون ست چٽيون هيڪ ٻي مٿان سڄن چنڊن ۽
 تارن جي ڪروڙ در ڪروڙ جهرڪيدار جڙائن سان جڙي ڪڙيون
 ڪيون ته مٿان ڪٿان نه ڪٿان محبوب ﷻ تي ڪو اُس جو ٿڪو
 نه پئي. جنهن جي معراج واري ذري ساعت جي وهڻ لاءِ عرش ۽
 ڪرسيءَ جا تخت ڪن ڪنن کان سينگاري ڇڏيا ويا. جن تي
 پرينءَ هڪڙي پڪل لاءِ پير گهمايا ۽ عرش ۽ ڪرسي جيڪي آسائتا
 هئا تن جون آسون پُنيون جنهن کي رب پاڪ جل جلاله پنهنجي
 خاص ۽ شان ڪبريائي جي مناسب وٿان ويجهي کان ويجهي جاءِ
 تائين اچڻ جو اعزاز بخشيو. جنهن جا ملائڪ خادم ۽ پانڊيٽڙا هئا.
 جنهن جون سوا لک يا اڃان وڌيڪ نين مبارڪون ڏنيون ۽ مناديون
 ڦيرايون. جنهن جهڙو محبوب نه ٿيو نه ٿيندو نه ٿي سگهي ٿو. جنهن
 جي جوڙڻ تي قادر مطلق ۽ صانع حقيقي جي صنعتن جا ڪمال
 انتها کي پهچي چڪا. حسن ۽ سونهن جو دائرو انهيءَ کان
 شروع ٿيو، انهيءَ تي ختم ٿيو. چڱائي اتان کان پيدا ٿي ۽ چڱائي جو
 اتي وڃي دنگ ٿي ويو. جنهن جي شفاعت بي پايان مخلوق کي باه
 کان بچائيندي. جنهن جي ڀارت سان اڻ ڪٽ انسان بهشت ماڻيندا.
 جيڪو پاڪ حبيب ﷻ اسان کي اسان کان وڌيڪ مٿو آهي. اسان
 تي ابي امان کان لک لک بار وڌيڪ مهربان آهي. جنهن جي صفت
 ائون ڇا ٿو بيان ڪري سگهان سندن تعريف کان آءٌ عاجز ٿي هي ۽
 بيت سندس پاڪ حضور ۾ پيش ۽ بيان ٿو:

تنهنجي	قدمن	ن	قربان	سڄڻ
توتان	صديقي	منهنجي	جان	سڄڻ
هڪ	جان	سندم	اي	جهان
توتان	گهوري	جانيون	سارو	جهان

توتان قربان بي بي جي ڪون و مڪان
 ته به تنهنجو وڏو شان سڄڻ.

پڻ بي پايان رحمتون سندن آل ۽ اصحاب تي هجن، جن
 پنهنجي رت جا درياءَ وهائي انهن تي دين جي پيڙي ڪاميابي سان
 هلائي. جن پنهنجن پاڪ لاشن سان اسلام پاڪ جو مضبوط ڪوٽ
 اڏيو. جيڪي هوا بنجي زمين جي چوڦير پهتا ۽ دين پهچايائون ۽
 جيڪي رحمت جا ڪڪر بنجي زمين جي هر هنڌ وٺا ۽ مذهب جي
 پاڪ پاڻي سان مُلڪان ملڪ ماڻهن جون اڇون لائون، جن پنهنجو
 تن من ڏن اهل عيال ڀٽ پوٽا ننڍا وڏا الحاصل ته سڀ ڪجهه پاڪ
 شريعت تان قربان ڪندي خوشيون محسوس ڪيون ۽ دنيا وارن کي
 پنهنجون قربانيون ڏيکاري ڏيکاري واتن ۾ آڱريون وجهرائي ڇڏيون.
 الله سائين جي حمدن ۽ ثنائين ۽ الله سائين جي محبوب
ﷻ جي صلاتن ۽ سلامن ۽ الله سائين جي محبوب ﷻ پروانن ۽
 غلامن تي رحمتن موڪلڻ کان بعد ناچيز ”عبدہ ابوالعطاء“ محمد
 ابراهيم سرهندي عرض گذار آهي ته عام ابوجهه مسلمانن خصوصاً
 جامعہ مجدديہ حسيه جي طالبن جي سهولت واسطي قرآن پاڪ
 جي وقفن ۽ تجويدن ۽ مخرجن ۽ فضائل جو مختصر بيان لکان ٿو.
 پڙهندڙن کي التماس آهي ته ناچيز کي دعائي خير سان ياد فرمائين
 ڇو ته تجويد وقف مخرج آداب آهي سڀ قرآن پاڪ جا حق آهن.
 انهيءَ ڪري هن رسالي جو نالو ”حقوق القرآن“ مقرر ڪيو ويو
 آهي. اللهم وفقني لما تحب وترضي.

بماند سالها اين نظم و ترتيب
 زماهر ذره خاک افتاده جاني
 مگر صاحبدي روزي برحمت
 کند برحال اين مسكين دعائي

راقم

عبدہ ابوالعطا عرف محمد ابراهيم عفا عنه

مجددي سرهندي

گلزار خليل - سامارو، ٿرپارڪر

بسم الله الرحمن الرحيم

جائڻ گهرجي ته قرآن پاڪ جو سڀ کان وڏو ۽
سڀ کان پهريون ۽ سڀ کان اهم حق هي آهي ته قرآن
پاڪ جا جملي حڪم مڃجن. دل سان قبول ڪجن ۽
پنهنجي پوري عمر انهن حڪمن جي پورائي ۾ پوري
ڪجي.

قرآن مجيد جا ظاهري آداب

حضرت امام غزالي رحمه الله عليه فرمائي ٿو ته
قرآن پاڪ جي تلاوت ڪندڙ کي ظاهري طرح هنن
ڇهن ڳالهين جو خاص خيال رکڻ گهرجي.

(۱)

پوري طرح شرعي قانون موجب پاڪائي ڪري
پاڪ جاءِ تي ويهي منهن قبلي شريف ڏانهن ڦيرائي
قرآن پاڪ کي رحل يا وهائي يا ڪنهن ٻي اهڙي عزت
واري جاءِ تي رکي. نهايت عاجزي ۽ نياز سان قرآن
پاڪ جي وڏي عزت ۽ وڏو وقار ۽ دٻدٻو دل ۾ رکي
اعوذ بالله من الشيطان الرجيم ۽ بسم الله الرحمن
الرحيم چئي پوءِ قرآن پاڪ جي تلاوت (پڙهڻ) شروع

(۲)

قرآن پاڪ آهستي آهستي پڙهي. جلد ختم
ڪرڻ جو دل ۾ خيال نه آئي. معنيٰ ۾ غور ۽ ويچار
ڪري. معنيٰ جي سمجهڻ جي ڪوشش وٺي. سڀ
ڪنهن سورت جي شروع ۾ سواءِ سورت توبه جي بسم
الله الرحمن الرحيم چوي. پڙهڻ جي وچان ڪنهن سان
ڳالهائي وجهي ته وري به بسم الله الرحمن الرحيم چئي
پوءِ پڙهڻ شروع ڪري. سواءِ وضو جي قرآن پاڪ کي
هٿ نه لائي پر جيڪڏهن قرآن پاڪ جزدان ۾ آهي يا
جدا غلاف ۾ ويڙهيل آهي ته انهيءَ کي سواءِ وضو جي
هٿ لائڻ جائز آهي پر تڙ وارو (جُنُب) مرد يا حيض ۽
نفاس واري زال قرآن پاڪ جو هٿ لائڻ ته پري رهيو پر
ثواب جي ارادي سان ياد پڙهڻ به جائز ناهي پر البته دعا
جي خيال سان يا ثنا جي ارادي سان يا ڪنهن ڪم
شروع ڪرڻ وقت تبرڪ جي نيت سان يا ڪنهن کي
تعليم ڏيڻ ۽ سيکارڻ جي غرض سان قرآن پاڪ جي
آيتن ۽ ڪلمن کي ڌار ڌار ڪري ياد پڙهڻ ۽ پري کان
ڏسڻ جائز آهي. ننڍن نابالغ ٻارن کي پڙهڻ واسطي قرآن
پاڪ ڏيڻ درست آهي. هنن جي وضو جو شرط هرو ڀرو
ضروري ناهي پر انهن کي به وضو ڪرائي پوءِ قرآن
پاڪ ڏجي ته تمام بهتر.

(۳)

قرآن پاڪ پڙهندي روئي ڇو ته سردار ڪريم ﷺ فرمايو آهي ته قرآن پڙهو ۽ روئو ۽ جي روئڻ نه اچي ته پاڻ کي زور ڪري روئاريو. مطلب هي ته روئڻ نه اچي ته روئڻ جي نه اچڻ تي به روئو ڇاڪاڻ ته روئڻ جو نه اچڻ دل جي سختي جي نشاني آهي ۽ جي پنهنجي اهڙي حال تي روئڻ نه اچي ته پنهنجي صورت روئڻ وارن جهڙي بنايو.

(۴)

سڀ ڪنهن آيت جو حق بجا آئي ڇو ته رسول الله ﷺ جڏهن عذاب جون آيتون پڙهندا هئا تڏهن عذاب کان پناهون پنندا هئا ۽ جڏهن رحمت جون آيتون پڙهندا هئا تڏهن رب پاڪ کان سندس رحمتن جو سوال فرمائيندا هئا ۽ جڏهن الله سائين جي تنزيه ۽ پاڪائي ۽ صفت جون آيتون پڙهندا هئا تڏهن تسبيح پڙهندا هئا. راقم چوي ٿو ته **سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ** بهترين تسبيح آهي. قرآن جي شروع ۾ اعوذ بالله ۽ پڙهڻ کان فارغ ٿيڻ بعد هيٺين دعا پڙهندا هئا.

اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَاجْعَلْهُ لِي إِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً اللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِي تِلَاوَتَهُ آتَاءَ اللَّيْلِ وَآتَاءَ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ لِي حُجَّةً يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ

چون ٿا ته اصحاب سڳورا انهيءَ دعا کان بعد هيٺين صلواة به پڙهندا هئا.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَاصْحَابِهِ بَعْدَ مَا فِي جَمِيعِ الْقُرْآنِ حَرْفًا حَرْفًا وَبَعْدَ كُلِّ حَرْفٍ أَلْفًا أَلْفًا

۽ جڏهن سجدي جي آيت تي پهچي ته پهرين تڪبير چوي. پوءِ سجدو ڪري پر بهتر هيئن آهي ته اٿي بيهي دل سان نيت ڪري، زبان سان چوي ته واسطي الله تعاليٰ جي سجدو ۽ تلاوت جو ادا ڪريان ٿو. تڪبير اوليٰ وانگر ڪنن تائين هٿ نه کڻي. الله اڪبر وڏي سڏ چئي. سجدي ۾ وڃي. سبحان ربي الاعليٰ ٿي دفعا گهٽ ۾ گهٽ چوي. وري به وڏي سڏ تڪبير چوندو مٿو مٽي کڻي وري به اٿي بيهي ۽ پوءِ وري تلاوت شروع ڪري سجدي واري آيت تي سجدو ڪرڻ واجب آهي. حديث

(۳)

قرآن پاڪ پڙهندي روئي ڇو ته سردار ڪريم ﷺ فرمايو آهي ته قرآن پڙهو ۽ روئو ۽ جي روئڻ نه اچي ته پاڻ کي زور ڪري روئاريو. مطلب هي ته روئڻ نه اچي ته روئڻ جي نه اچڻ تي به روئو ڇاڪاڻ ته روئڻ جو نه اچڻ دل جي سختي جي نشاني آهي ۽ جي پنهنجي اهڙي حال تي روئڻ نه اچي ته پنهنجي صورت روئڻ وارن جهڙي بنايو.

(۴)

سڀ ڪنهن آيت جو حق بجا آئي ڇو ته رسول الله ﷺ جڏهن عذاب جون آيتون پڙهندا هئا تڏهن عذاب کان پناهون پئندا هئا ۽ جڏهن رحمت جون آيتون پڙهندا هئا تڏهن رب پاڪ کان سندس رحمتن جو سوال فرمائيندا هئا ۽ جڏهن الله سائين جي تنزيه ۽ پاڪائي ۽ صفت جون آيتون پڙهندا هئا تڏهن تسبيح پڙهندا هئا. راقم چوي ٿو ته **سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ** بهترين تسبيح آهي. قرآن جي شروع ۾ اعوذ بالله ۽ پڙهڻ کان فارغ ٿيڻ بعد هيٺين دعا پڙهندا هئا.

اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَاجْعَلْهُ لِي إِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً اللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِي تِلَاوَتَهُ آثَاءَ اللَّيْلِ وَآثَاءَ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ لِي حُجَّةً يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ

چون ٿا ته اصحاب سڳورا انهيءَ دعا کان بعد هيٺين صلواة به پڙهندا هئا.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ بِعَدَدِ مَا فِي جَمِيعِ الْقُرْآنِ حَرْفًا حَرْفًا وَبِعَدَدِ كُلِّ حَرْفٍ أَلْفَا أَلْفًا

۽ جڏهن سجدي جي آيت تي پهچي ته پهرين تڪبير چوي. پوءِ سجدو ڪري ٻيهر هيئن آهي ته اٿي بيهي دل سان نيت ڪري، زبان سان چوي ته واسطي الله تعاليٰ جي سجدو ۽ تلاوت جو ادا ڪريان ٿو. تڪبير اوليٰ وانگر ڪنن تائين هٿ نه کڻي. الله اڪبر وڏي سڏ چئي. سجدي ۾ وڃي. سبحان ربي الاعليٰ ٿي دفعا گهٽ ۾ گهٽ چوي. وري به وڏي سڏ تڪبير چوندو مٿو مٽي کڻي وري به اٿي بيهي ۽ پوءِ وري تلاوت شروع ڪري. سجدي واري آيت تي سجدو ڪرڻ واجب آهي. حديث

شريف ۾ آيو آهي اولاد آدم عليه السلام جو سجدي جي آيت پڙهي سجدو ڪري ٿو ته شيطان روئندو (سڌڪا پريندو) ڪنهن ڪنڊ ۾ ٿي ويهي ٿو ۽ چوڻ لڳي ٿو ته هاءِ هاءِ هن تي سجدي جو حڪم ٿيو. هن پورو ڪيو هن لاءِ بهشت ثابت ٿيو. مون تي حڪم ٿيو مون نه يحيو. مون لاءِ دوزخ مقرر ٿيو. هيٺين سورتن ۾ چوڏهن سجدا واجب آهن.

اعراف- رعد- نحل- اسراء- مريم- حج- فرقان
جو پهريون سجدو- نمل- تنزيل- ص- حم سجده-
نجم- انشقاق- علق

(۵)

جيڪڏهن وڏي سڌ پڙهڻ ۾ ڪجهه ريا سمجھي يا ڪنهن جي نماز ۾ خلل اچڻ جو امڪان هجي يا ڏسي ٿو ته ڪا جماعت يا ڪي ماڻهو آهستي سان ذڪر الاهي ۾ مشغول آهن ۽ وڏي سڌ پڙهڻ سان هنن جو ذڪر ڇڏائجي ويندو چو ته هنن تي قرآن پاڪ جو ٻڌڻ واجب ٿي پوندو ته انهن سورتن کي آهستي پڙهي چو ته حديث شريف ۾ آيو آهي ته قرآن پاڪ آهستي پڙهڻ وڏي سڌ پڙهڻ کان ثواب ۾ ايتري قدر وڌيڪ آهي جيتري قدر ظاهري خيرات ڏيڻ کان مخفي خيرات ڏيڻ وڌيڪ بهتر آهي پر جيڪڏهن ريا ڪجهه نه سمجھي ۽

ڏسي ٿو ته ماڻهو به ٻڌڻ جي ثواب مان حياءِ وٺندا ۽ پڙهڻ واري کي به وڏي سڌ پڙهڻ سان وڌيڪ دلجمعي وڌيڪ شوق وڌيڪ حرص، وڌيڪ خوشي ٿئي ٿي ۽ پڙهندڙ جي ننڊ به وڏي سڌ پڙهڻ سان ڦٽي وڃي ٿي ته وڏي سڌ پڙهي ۽ انهن سورتن ۾ کيس هڪ هڪ نيت جو جدا جدا ثواب ملندو. ڏسي پڙهڻ جو ثواب هڪ ختمي جو ياد پڙهڻ جي ستن ختمن جي ثواب برابر آهي.

(۶)

جيتري قدر ٿي سگھي سٺي آواز سان پڙهي. پڙهڻ وقت پنهنجي آواز کي مٿي بنائڻ جي ڪوشش ڪري. رسول الله ﷺ فرمايو آهي ته قرآن پاڪ سنواري ۽ سٺي آواز سان پڙهو ۽ هي به فرمايو اٿن ته جنهن قرآن پاڪ سٺي آواز سان نه پڙهيو سو اسان مان ئي ڪونهي چو ته خوش الحاني جي سبب پڙهڻ واري ۽ سٺ واري جي دل تي وڌيڪ اثر ٿيندو.

قوالن، گويڪن ۽ راڳيندڙن وانگر قرآن پاڪ پڙهڻ مڪروه آهي ۽ اهڙي پر پڙهڻ جنهن ۾ راڳ ۽ سر برابر ڪرڻ واسطي اکر گھٽ وڌ ڪيا وڃن. اهڙو پڙهڻ حرام آهي. قرآن پاڪ راڳيون ڳائيندڙ فاسق ۽ انهيءَ جو ٻڌندڙ گنهگار ڄاڻايو آهي. سردار ڪريم

فرمايو آهي ته قرآن پڙهو عربن جي لحن موجب ۽ انهن جي آواز سان اهل عشق ۽ اهل ڪتاب جي لحن کان پاڻ کي پري رکڻ. مون کان پوءِ هڪڙي قوم ايندي جي ڦيرائيندا پنهنجي نڙي ۾ قرآن جي آواز کي. جيئن ڦيرائين ٿا راڳ ڳائيندڙ ۽ پار ڪيندڙ. انهن جو قرآن انهن جي نڙي کان هيٺ نه لهندو. انهن جي دل ڀريل هوندي دنيا جي محبت سان ۽ پاڻ کي چڱو چوائڻ جي جذبي سان. الي آخره قرائت شاذه يعني جنهن قرائت کي تمام ٿورو پڙهيو وڃي ٿو ۽ تمام گهٽ ڄاتو وڃي ٿو. انهيءَ سان قرآن پاڪ پڙهڻ درست نه آهي، بهتر آهي ته قرآن پاڪ جي موجوده ترتيب جي موافق قرآن پاڪ کي متصل يعني يڪو هڪ هنڌان پڙهي. مگر جيئن حديث شريف ۾ سورة الم تنزيل ۽ هل اتي نماز فجر ۽ جمع ۾ يا اهڙي طرح ٻين نمازن ۾ مقرر سورتون فرمايل آهن، اتي اتصال يعني هڪ هنڌان يڪي پڙهڻ کي پلي ٿوڙي ۽ ابتو يعني سورت جي پڇاڙي کان مٿي جي طرف پڙهڻ منع آهي، جيئن ته معكوس يعني ابتي پڙهڻ واري جي شان ۾ منڪوس القلب جو وعيد (دڙڪو) آيل آهي.

فائدو: والضحي شريف کان قل اعوذ برب الناس تائين سڀ ڪنهن سورة جي آخر ۾ (سواءِ نماز جي) ٿورو وقتو ڪري الله اڪبر چوڻ سنت آهي ۽ سورت

اخلاص (قل هو الله شريف) خالي تلاوت هجي يا تراويح هجي. ٽي دفعا پڙهڻ گهرجي مگر فرض نماز ۾ جڏهن به پڙهي ته هڪ دفعو پڙهي. تراويح ۾ جڏهن قرآن پاڪ ختم ڪري ته نئين شروع ڪرڻ وقت پهرين سورت جي اڳيان بسم الله شريف وڌي سڏ چوي. اڪثر حافظ قل هو الله تي پڇي به بسم الله وڌي سڏ چوندا آهن ۽ تبرڪاً ختم ٿيڻ کان بعد نماز ۾ ئي سورة بقره مفلحون تائين پڙهندا آهن ۽ انهيءَ کان پوءِ به جيڪي حافظ ڪٿان ڪٿان کان ڪي آيتون پڙهن ٿا. انهن جي ثبوت فقهه ۽ حديث جي ڪتابن ۾ ڪونهي. بلڪ شاطبي جي شرع ۾ منع لکيو اٿس.

قرآن پاڪ جا باطني آداب

اهڙي طرح ڄاڻڻ گهرجي ته قرآن پاڪ جي تلاوت جا باطني آداب به ڇهه آهن جيڪي هيٺ لکجن ٿا:

(۱)

قرآن پاڪ جي عظمت ۽ وڏائي معلوم ڪري ته هي خداوند پاڪ جل جلاله جو قديم ڪلام آهي ۽ سندس صفت آهي ۽ انهيءَ جي ذات سان قائم آهي ۽ جيڪي زبان تي حرف اچن ٿا اهي سندس حرف آهن، جيئن ته زبان سان باهه جو نالو وٺڻ آسان آهي پر اصلي

باه کي زبان تي رکي نٿو سگهجي اهڙي طرح جيڪڏهن انهن پاڪ حرفن جي اصلي حقيقت معلوم ٿي وڃي ته ست آسمان ۽ ست زمينون ان جو بار کڻي نه سگهن، جيئن ته رب پاڪ جل شانہ فرمايو آهي ته هن قرآن کي جبل تي نازل ڪريون ها ته تون ڏسين ها ته جبل هيٺ دٻجي وڃي ها ۽ ڦاٽي پوي ها. مگر رب پاڪ، ڪلام پاڪ جي عظمت ۽ وڏائي کي حرفن جي لباس ۾ لڪايو آهي ڇو ته انهيءَ کان سواءِ زبان ۽ دل انهيءَ جي طاقت نه رکي سگهن ها. ۽ انهن حرفن جي لباس ڌاران ماڻهن تائين ان جي عظمت ۽ جلالت پهچائڻ جي بي ڪا راه به ڪا نه هئي.

(۲)

قرآن مجيد پڙهڻ کان پهرين رب پاڪ جل شانہ جي عظمت ۽ وڏائي پنهنجي دل ۾ پيدا ڪري ۽ ڄاڻي ته هي ڪنهن جو ڪلام آهي ۽ آءُ ڪهڙي ڳري ڪم لاءِ ويٺو آهيان. رب پاڪ جل شانہ فرمايو آهي ته ڪلام پاڪ کي هٿ نه لائين مگر پاڪ ٿيل جهڙي طرح سان ظاهري ڪلام الله شريف کي پاڪ ٿيل هٿ لڳي سگهن ٿا. اهڙي طرح قرآن پاڪ جي حقيقت به اها دل ڄاڻي سگهي ٿي، جيڪا گناهن جي پليٽي کان پاڪ ٿيل آهي. گویا پڙهڻ وقت دل کي به غير جي خيال

کان پاڪ ڪري پوءِ قرآن پاڪ پڙهڻ گهرجي، چڱي طرح ڄاڻي ته هي قرآن پاڪ انهيءَ جو ڪلام آهي، جنهن جي قبضي قدرت ۾ زمينون ۽ آسمان ۽ سڀ ڪجهه آهي. جيڪڏهن سڀ شيءِ کي برباد ڪري ڇڏي ته سندس ڪمال قدرت ۾ ڪو به نقصان نه ايندو ۽ کيس سڄي ڪائنات جي هٿن يا وڃڻ جي ڪا به پرواهه ڪانهي. پيدا ڪرڻ وارو، سنڀالڻ وارو، رزق ڏيڻ وارو ايهو ئي آهي. ايهو احڪم الحاکمين ۽ بي نیاز بادشاهه آهي. انهن خيالن سان سندس شان ڪبريائي دل ۾ چندي.

(۳)

پڙهڻ وقت دل کي حاضر رکي غافل نه ٿئي، اجاين خيالن سان دل کي پریشان نه ڪري ۽ ڌيان نه هٽائي ۽ غفلت ۾ جيڪڏهن ڪجهه پڙهي چڪو آهي ته ايهو وري پڙهي ۽ انهيءَ کي نه پڙهيل سمجهي، جيئن ماڻهو ڪنهن باغ ۾ تماشي واسطي وڃي ۽ اڪيون پوري گهمي هليو اچي. قرآن شريف مؤمنن واسطي تماشاگاهه آهي. انهيءَ ۾ عجيب و غريب مضامين آهن ۽ عجائب بيان آهن. حڪم آهن جيڪو سواءِ سمجهڻ ۽ معنيٰ معلوم ڪرڻ جي پڙهي ٿو سو ڪم نصيب آهي. انهيءَ جو مثال اڪيون پوري تماشاگاهه ۾ وڃڻ جهڙو آهي.

هر حڪم جي معنيٰ ۾ فڪر ڪري ۽ خوب سمجھي، هڪ دفعي سان سمجھ ۾ نه اچي ته وري پڙهي ۽ پڙهڻ مان لذت حاصل ڪري، جيئن لذت اچي تيئن وري وري پڙهي جو گهڻو دور پڙهڻ کان ايهو وڌيڪ بهتر آهي. حضرت سعيد بن جبير رضي الله تعالى عنه صرف هڪ آيت: ”وَأَمَّا زُورُ الْيَوْمِ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ“ پڙهندي پڙهندي سڄي رات گذاري. هڪ آيت پڙهيائين ۽ خيال هئس پي آيت جي معنيٰ ۾ ته انهيءَ آيت جو حق ادا نه ڪيائين.

جيئن آيتن جون معنائون ڏسڻ ۾ آڻڻ. اهڙي طرح پنهنجي دل به هڪڙي طرح نه رکي. دل کي به ڦيرائيندو رهي. خوف جي آيت اچي ته ڊڄي ۽ روئي. رحمت جي ته اچي ته خوش ٿئي. رب پاڪ جي صفتن جو بيان اچي ته پاڻ کي ڪجهه به نه ڪري ڄاڻي. جڏهن ڪافرن جا قول بيان ٿين، جيئن خدا سان شريڪ بنائڻ ۽ خدواند پاڪ ڏانهن پڻ ۽ ڌيئرن جي نسبت ڪرڻ ته انهيءَ کي هري هري آواز سان ۽ تمام شرمساري سان ادا ڪري. الحاصل پڙهڻ جي حالت آيتن جي معنائن جي مطابق هئڻ گهرجي.

قرآن مجيد ائين پڙهي جيئن ڪر رب پاڪ کي سٺائي رهيو آهي. مالڪ سائين پاڻ گويا اڳيان ويٺو آهي، ڄاڻي ته ڪو آئون خدا سان ڳالهائڻ پيو ۽ کيس گويا اکين سان پيو ڏسان. ايتري قدر نه ته ائين ڄاڻي ته رب پاڪ جل شانہ مون کي ڏسي پيو، منهنجو آواز سٺي پيو ۽ مون کي حڪم احڪام ڪري پيو.

قرآن پاڪ جي تعليم جون ڀلايون

حديث شريف ۾ حضرت عثمان رضي الله عنه فرمايو آهي ته فرمايو رسول الله ﷺ ته خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ معنيٰ ته اوهان مان ڀلو ايهو شخص آهي جنهن قرآن پڙهيو ۽ پڙهايو. ابو عبدالرحمن سلمي جليل القدر تابعي هو، انهيءَ چيو ته انهيءَ حديث مون کي هن جاءِ تي مسجد ۾ ويهاريو آهي، هو ڪوفي جي مسجد ۾ ماڻهن کي قرآن پاڪ سيکاريندو هو. حالانڪ وڏو عالم هو، ماڻهن کي هن جي پي علم جي وڌيڪ گهرج هئي، چاليهن ورهين تائين قرآن پاڪ پڙهايائين. حضرت امام حسن ۽ حضرت امام حسين رضي الله تعالى عنهما به انهيءَ وقت قرآن پاڪ پڙهين. حضرت انس رضي الله عنه فرمائي ٿو ته حضور

پاک ﷺ فرمایو آهي ته اهل القرآن اهل الله و خاصته معني ته قرآن وارا الله ورا آهن ۽ الله جا خاص ماڻهو آهن. تفسیر ابن عادل ۾ حضرت حذیفہ ۽ حضرت ابوسعید رضي الله تعالى عنهما کان مرفوعاً روایت کئي اٿس ته ڪنهن قوم تي رب پاڪ جل شانہ عذاب موڪلڻ گھري ٿو مگر جڏهن ٻارن کان مڪتب ۾ الحمد لله رب العالمين پڙهندي ٻڌي ٿو ته چاليهن سالن تائين انهن تان عذاب معاف فرمائي ٿو.

قرآن پاڪ جي تلاوت جون ڀلايون

حضرت امام احمد بن حنبل رضي الله عنه چوي ٿو ته مون رب العزت جل شانہ کي خواب ۾ ڏٺو. ادب سان عرض ڪيم ته اي پاڪ پروردگار جل جلاله اوهان جي ويجهڙائي ڳولڻ وارا ڪهڙي شيء سان اوهان جو قرب ۽ ويجهڙائي حاصل ڪندا آهن؟ فرمان آيو ته اي احمد رضي الله عنه ماڻهن کي منهنجي ڪلام سان منهنجي ويجهڙائي حاصل ٿئي ٿي. مون عرض ڪيو ته پر جيڪڏهن ڪو سواءِ سمجهڻ جي پڙهي ته اهو ڪيئن؟ فرمان آيو ته هاڻو سمجهڻ سان به ۽ سواءِ سمجهڻ جي به پڙهڻ سان ساڳي قربت حاصل ٿيندي. بيهتي روایت کئي آهي ته هڪڙي شخص محبوب ڪبريا ﷺ جي حضور ۾ حاضر ٿي نڙي جي

سور جي شڪايت ڪئي. پاڻ فرمايائون ته قرآن پڙه. امام نووي رحمه الله عليه جي بيان ۾ لکيل آهي ته قرآن مجيد جي ختم ڪرڻ وقت دعا گهرڻ مستحب آهي، جيڪو انهيءَ وقت دعا گھري ٿو. انهيءَ جي دعا تي چار هزار ملائڪ سڳورا آمين چون ٿا.

نبي پاڪ ﷺ فرمایو ته **أَفْضَلُ عِبَادَتِ أُمَّتِي قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ** معني منهنجي امت جي ڀلي زور عبادت قرآن جي قرائت آهي. (ڪنز العمال)

فرمایو رسول خدا ﷺ ته **إِقْرَأُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعًا لِأَصْحَابِهِ** معني ته قرآن پڙهو ڇو ته قرآن قيامت جي ڏينهن پڙهڻ وارن واسطي شفيع بنجي ايندو (مسلم شريف)

فرمایو رسول خدا ﷺ ته **يَقُولُ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مَنْ شَغَلَهُ الْقُرْآنُ عَنْ ذِكْرِي وَ مَسْئَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أَعْلَى السَّائِلِينَ وَ فَضْلُ كَلَامِ اللَّهِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ كَفَضْلِ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ**

معني ته رب پاڪ جل شانہ فرمائي ٿو ته جنهن ماڻهون کي قرآن پاڪ جي تلاوت منهنجي يادگيري کان ۽ مون کان سوالن کان روڪيو يعني جيڪڏهن ماڻهو تلاوت

۾ مشغول رهيو ۽ هن کان ذڪر يا دعائون نه ٿي سگهيون. رهجي ويون ته آءٌ انهيءَ کي ذڪر ڪرڻ وارن کان ۽ دعائن گهرڻ وارن کان وڌيڪ ڏيندس ۽ قرآن مجيد جي ڀلائي ٻين ڪلامن تي اهڙي آهي، جهڙي خود خدا تعاليٰ جل شانہ جي بي مخلوقات تي. (ترمذي شريف)

فرمايو رسول خدا ﷺ ته يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ اِفْرَأْ وَارْتَقِ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تَرْتِلُ فِي الدُّنْيَا فَإِنَّ مَزَلَّتْكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرَأُ معنيٰ ته قرآن پاڪ پڙهڻ واري کي چيو ويندو يعني قيامت جي ڏينهن ته پڙه ۽ بهشت جي درجن تي چڙهندو ره ۽ ڌيري ڌيري پڙه جيئن دنيا ۾ ڌيري ڌيري پڙهندو هئين. پوءِ تحقيق تنهنجي آخري منزل (وڌندي وڌندي) پوئين آيت تي وڃي ختم ٿيندي. يعني جيئن قرآن پاڪ جون ڇه هزار ڇه سؤ چاهٽ (۶۶۶۶) آيتون آهن، تيئن بهشت ۾ ايترا درجا مٿي چڙهي ويندو. ڏسو ته ڳالهه ڪٿي وڃي بيٺي. بظاهر انهيءَ حديث شريف کي حافظن واسطي خاص سمجهيو ويندو آهي پر حديث شريف جي معنيٰ عام ٿي پائنجي. رب پاڪ جل و عليٰ شانہ جي رحمت وسيع آهي، انهيءَ کي تنگ چوڪجي. حاصل ڪلام هي ته جيڪو ماڻهو قرآن پاڪ ترتيل سان پڙهندو

انهيءَ کي بهشت ۾ اعليٰ درجا ملندا. (ترمذي ابوداؤد) فرمايو رسول خدا ﷺ ته مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَعَمِلَ بِهَا اُلْبَسَ وَالِدَاهُ تَاجًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ضَوْءُهُ اَحْسَنَ مِنْ ضَوْءِ الشَّمْسِ فِي بُيُوتِ الدُّنْيَا لَوْ كَانَتْ فِيكُمْ فَمَا ظَنُّكُمْ بِالَّذِي عَمِلَ بِهَذَا معنيٰ ته جنهن شخص قرآن مجيد پڙهيو ۽ ان تي عمل ڪيو، انهيءَ جي ماءُ ۽ پيءُ کي قيامت جي ڏينهن اهڙو تاج (ڇٽ) پهرايو ويندو، جنهن جي روشنائي سج جي روشنائي کان وڌيڪ سهڻي ۽ دلڪش هوندي. جيڪڏهن ايا اوهان کي دنيا جي گهرن ۾ حاصل ٿئي ها. پوءِ ڀلا جڏهن انهيءَ جي ماءُ پيءُ کي به ايترو اعزاز ملي ٿو ته خود ايهو ماڻهو پاڻ جنهن خود قرآن پاڪ پڙهيو ۽ عمل ڪيو انهيءَ جو ڇا مان هوندو سو پاڻ اندازو ڪريو.

(رواه احمد و ابوداؤد)

فرمايو رسول خدا ﷺ ته مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِّنْ كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ امثالِهَا لَا اَقُولُ اَلَمْ حَرْفُ بَلْ اَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا مٌ حَرْفٌ وَمِنْ حَرْفٍ معنيٰ ته جنهن الله جل شانہ جي ڪتاب مان هڪ حرف پڙهيو، انهيءَ کي هڪ حرف جي عيوض هڪ نيڪي ملندي

۽ هڪ هڪ نيڪي لازماً ڏهونئي ٿي ملندي آهي. آئون نٿو چوان ته الم جو سڄو اکر هڪ حرف آهي بلڪ الف هڪ حرف لام هڪ حرف ۽ ميم هڪ حرف آهي. يعني الم چوڻ سان تيمه ثواب ملن ٿا. (ترمذي شريف)

فرمايو رسول خدا ﷺ ته مَنْ قَرَأَ آيَةً مِنَ الْقُرْآنِ كَانَ لَهُ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَمِصْبَاحٌ مِّنْ نُورٍ. معنيٰ ته جنهن قرآن مجيد جي هڪ آيت پڙهي انهيءَ کي بهشت ۾ هڪ درجو ۽ نور جو هڪ ڏيئو ملندو. (کنز العمال)

کنز العمال ۾ هڪ ٻي وڏي جامع حديث آهي جنهن جو ترجمو ۽ حاصل مطلب هي ته: فرمايو رسول خدا ﷺ ته قرآن مجيد الله جل شانہ کان سواءِ سڀ شيءِ کان افضل آهي ۽ قرآن مجيد کي ساري ڪلام تي اهڙي ڀلائي حاصل آهي جهڙي خود خدا جل شانہ کي ڪل مخلوقات تي. جنهن قرآن مجيد جي عزت ڪئي، تنهن خدا جل شانہ جي عزت ڪئي. جنهن قرآن مجيد جي عزت نه سڃاڻي، تنهن خود خدا جل و عليٰ شانہ کي نعوذ بالله منها هلڪو ڪري ڇاتو. قرآن مجيد جي ايتري عظمت واجب آهي، جيتري پٽ کي پيءُ جي عظمت ڪرڻ واجب آهي. قرآن مجيد شافع آهي ۽ قرآن مجيد جي شفاعت رب پاڪ جل جلاله وٽ قبول آهي، جنهن جي تصديق قرآن مجيد ڪئي. يعني انهيءَ جا عمل قرآن

پاڪ جي موافق ثابت ٿيا ته ايهو سڄو آهي، پوءِ قرآن پاڪ جنهن جي شفاعت آهي انهيءَ جي شفاعت قبول آهي ۽ جنهن جي تصديق ڪيائين ايهو سڄو قبول ڪيو ويندو. يعني خدا تعاليٰ جل جلاله جي بارگاهه ۾ جنهن قرآن پاڪ کي پنهنجو پيشوا بنايو انهيءَ کي قرآن پاڪ بهشت ۾ وٺي ويندو، جنهن قرآن پاڪ کي پنهنجو اڳواڻ نه ڪيو ۽ اڃلائي ڦٽو ڪيو. انهيءَ کي قرآن پاڪ دوزخ ۾ نيندو. قرآن پاڪ سڪڻ وارا خدا تعاليٰ جل جلاله جي رحمت ۾ گهيريل آهن ۽ انهيءَ جي نور سان ڍڪيل آهن، جنهن قرآن پاڪ سان دشمني ڪئي تنهن خدا تعاليٰ جل جلاله سان دشمني ڪئي، جنهن قرآن پاڪ سان دوستي ڳنڍي تنهن خدا تعاليٰ جل جلاله سان دوستي قائم ڪئي.

الله تعاليٰ جل جلاله فرمائي ٿو ته اي قرآن پاڪ جي ڄاڻڻ وارو ۽ اي ان تي عمل ڪرڻ وارو! منهنجي ڪتاب جي عزت ڪريو، آئون اوهان سان محبت ڪندس ۽ پنهنجي مخلوق ۾ به اوهان کي محبوب بڻائيندس. قرآن پاڪ ٻڌڻ سان دنيا جون برايون دور ٿين ٿيون. قرآن پاڪ پڙهڻ واري کي آخرت جي مصيبتن کان نجات آهي ۽ قرآن پاڪ جي هڪ آيت پڙهڻ جو ثواب به سون جي ڍير کان وڌيڪ آهي ۽ قرآن پاڪ جي هڪ آيت پڙهڻ جو ثواب دنيا جي سمورين شين کان وڌيڪ بهتر آهي.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته جيڪو ماڻهو گهري ٿو ته رب پاڪ جل جلاله سان گفتگو ڪري، سو قرآن پاڪ جي تلاوت ڪري. قرآن پاڪ جي تلاوت سڀ عبادتن کان افضل آهي ۽ جهڙي قرآن پاڪ پڙهڻ سان رب پاڪ جل جلاله جي ويجهڙائي حاصل ٿئي ٿي. اهڙي ٻي ڪنهن شيءِ سان نٿي ٿئي. حديث شريف ۾ آيو آهي ته جو مؤمن قرآن پاڪ پڙهي ٿو ۽ ان تي عمل ڪري ٿو، انهيءَ جو مثال خوشبودار ترنج جهڙو آهي، جنهن جو رنگ به سنو خوشبو به چڱي مزو به لذيز.

دميري حيواة الحيوان ۾ لکي ٿو ته قرآن پاڪ پڙهڻ واري کي جو ترنج سان مشابه ڪيو ويو آهي، انهيءَ جو سبب هي آهي ته جنهن گهر ۾ ترنج هوندو، انهيءَ گهر ۾ جن نه اچي سگهندا آهن. اهڙي طرح قرآن پاڪ پڙهڻ واري جي دل ۾ شيطان نٿو اچي سگهي ساڳي حديث ۾ اڳتي فرمائن ٿا ته جو مؤمن قرآن پاڪ نٿو پڙهي ان جو مثال چُھاري (ڪارڪن) جهڙو آهي. مزو تمام سنو پر خوشبوءِ ڪجهه به نه جيڪو فاجر قرآن پاڪ پڙهي ٿو انهيءَ جو مثال نازبوءِ جو آهي. جو خوشبوءِ چڱي لذت ڪري ۽ جيڪو فاجر قرآن پاڪ نٿو پڙهي، انهيءَ جو مثال ٿوه جهڙو آهي خوشبو به نهي ڪا نه ڏاڻقو به ڪڙو.

حديث شريف ۾ آيو آهي ته جيڪو شخص قرآن

پاڪ پڙهي ۽ انهيءَ کي ياد ڪري ۽ ان جي حلال حرام تي عمل ڪري ته الله تعاليٰ جل شانہ ان کي بهشت ۾ داخل ڪندو ۽ انهيءَ جي گهر جي اهڙن ڏهن ماڻهن کي بخش ڪندو جيڪي دوزخ جي لائق هوندا. ابن صلاح چوي ٿو ته قرآن پاڪ پڙهڻ انسان لاءِ خاص عزت آهي. ملائڪن ۾ اِها صفت ڪانهي. انهيءَ ڪري انسان کان ٻڌڻ جا مشتاق هوندا آهن. حديث شريف ۾ آهي ته جنهن ڪُل ۾ قرآن پاڪ هوندو، باهه ان تي اثر نه ڪندي، يعني جنهن کي قرآن پاڪ ياد هوندو انهيءَ جي دل ۾ باهه اثر نه ڪندي. جنت ۾ خوش گذاريندو.

سنن ابوداؤد ۾ روايت آهي ته جنهن شخص قرآن پاڪ پڙهي وساري ڇڏيو، انهيءَ کي خدا تعاليٰ جل شانہ، قيامت جي ڏينهن خير ۽ برڪت کان خالي اٿاريندو. حديث شريف ۾ آهي جنهن دل ۾ ڪجهه به قرآن پاڪ ناهي انهيءَ جو مثال ويران ٿيل گهر جهڙو آهي. (ترمذي)

قرآن پاڪ ڏني پڙهڻ جون ڀلايون

شدداد بن اوس رضي الله تعاليٰ عنه فرمائي ٿو ته قرآن مجيد ڏسي پڙهڻ کان وڌيڪ سخت ۽ ڳري شيطان واسطي انسان جي ڪا به عبادت ناهي. نبي ڪريم

فرمايو ته قرآن پاڪ ڏني پڙهڻ جي فضيلت ياد پڙهڻ تي اهڙي آهي جهڙي فرضن جي ڀلائي آهي نفلن کان يعني تمام وڌيڪ.

اذڪار ۾ لکي ٿو ته قرآن شريف ڏني پڙهڻ ياد پڙهڻ کان ڀلو آهي. بشرطيڪ ڏني پڙهڻ غور ۽ فڪر سان هجي ڇو ته ڏني پڙهڻ سان اڪيون به عبادت ۾ مشغول رهن ٿيون پر جيڪڏهن ڏني پڙهڻ سان حضور قلب جو حاصل نه ٿئي ته پوءِ ياد ئي پڙهڻ بهتر ٿيندو.

عبدالرحمن صفوري عليه الرحمة چوي ٿو ته مون قرطبي جي هڪ روايت ۾ ڏٺو ته جناب رسول اڪرم ﷺ جن فرمائن ٿا ته اي ماڻهو! اڪين کي به سندس عبادت جو حصو ڏيو. حاضرين عرض ڪيو ته اڪين جي عبادت جو حصو ڇا آهي؟ فرمايائون ته قرآن مجيد ۾ نظر ڪرڻ يعني ان کي ڏسي پڙهڻ. ساڳيو حضرت عبدالرحمن صفوري اڳتي هلي فرمائي ٿو ته قرطبي کان علاوه هڪ ٻئي ڪتاب ۾ مون لکيل ڏٺو ته حضور رسول مقبول ﷺ حضرت جبرائيل عليه السلام جي اڳيان شڪايت ڪئي ته منهنجي اک ۾ درد آهي. حضرت جبرائيل عليه السلام فرمايو ته اوهان قرآن پاڪ ڏسي پڙهو.

نماز ۾ قرآن مجيد پڙهڻ جون ڀلايون

حضرت عائشه صديقه رضي الله تعالى عنها کان مرفوعاً آيو آهي ته قرآن پاڪ جو نماز ۾ پڙهڻ وڌيڪ ڀلو آهي، سواءِ نماز جي پڙهڻ کان ۽ سواءِ نماز جي پڙهڻ قرآن پاڪ جو ڀلو آهي تسبيح ۽ تڪبير کان. تسبيح ۽ تڪبير ڀلي آهي صدقي (خيرات) کان. (طبراني و دارقطني)

حضرت علي ڪرم الله وجهه فرمايو آهي ته جيڪو نماز ۾ بيهي قرآن مجيد پڙهندو انهيءَ کي سڀ ڪنهن حرف جي عيوض ست سؤ ثواب ملندا ۽ جيڪو نماز ۾ ويهي قرآن مجيد پڙهندو انهيءَ کي هر حرف جي عيوض پنجاهه ثواب ملندا ۽ جيڪو سواءِ نماز جي پڙهندو انهيءَ کي هر حرف جي عيوض پنجويهه ثواب ملندا ۽ جيڪو بي وضو پڙهندو انهيءَ کي هر حرف جي عيوض ڏهه ثواب ملندا. (اربعين للغزالي)

قرآن مجيد ڪيترن ڏينهن ۾ ختم

ڪرڻ گهرجي

رسول خدا ﷺ فرمايو ته جنهن ماڻهونءَ ٽن ڏينهن کان به اڳ ۾ قرآن پاڪ ختم ڪيو سو ماڻهون

ڪجهه به نه سمجھو. سلف صالحين مان هڪ جماعت انهيءَ حديث مطابق تن ڏينهن ۾ ختم ڪرڻ پنهنجو هميشه جو معمول مقرر ڪيو هو ۽ هڪ جماعت ٻن معينن ۾ ختم ڪندي هئي ۽ هڪ جماعت ڏهن ڏينهن ۾ ۽ هڪ جماعت ستن ڏينهن ۾ ۽ انهيءَ پوئين جماعت ۾ اڪثر اصحابي سڳورا هئا. انهن ۾ حضرت عثمان بن عفان، حضرت زيد بن ثابت، حضرت ابن مسعود، حضرت ابي بن ڪعب رضي الله تعالى عليهم اجمعين به هئا. انهيءَ ختم جو طريقو هي آهي ته جمعي جي ڏينهن الحمد شريف کان سوره مائده جي پيڇاڙي تائين، چنڊ جي ڏينهن سوره انعام کان سوره توبه جي پيڇاڙي تائين، آچر جي ڏينهن سوره يونس کان سوره مريم جي پيڇاڙي تائين، سومر جي ڏينهن طه کان قصص جي پيڇاڙي تائين، اڱاري جي ڏينهن عنڪبوت کان ص جي پيڇاڙي تائين، اربع جي ڏينهن زمر کان سورة الرحمن تائين ۽ خميس جي ڏينهن سورة واقعه کان سوره ناس تائين (چيھ تائين) سو جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪا حاجت هجي ۽ هو اهڙي ريت ختم پورو ڪري دعا گهري ته هن جي حاجت پوري ٿئي. ختم جو ٻيو طريقو فمي بشوق جو آهي جو حضرت علي ڪرم الله وجهه ڏانهن منسوب ڪيو وڃي ٿو، سو هيئن ته ف يعني فاتح کان شروع ميم يعني مائده

تي ختم. ٻئي ڏينهن مائده کان ي يعني سوره يونس تي ختم. ٽئين ڏينهن يونس کان ب يعني بني اسرائيل تي ختم. چوٿين ڏينهن بني اسرائيل کان ش يعني شعراء تي ختم. پنجين ڏينهن شعراء کان واو يعني سورة والصفات تي ختم. ڇهين ڏينهن والصفات کان ق يعني سوره ق تي ختم. ستين ڏينهن ق کان چيھ تائين پڙهي ختم شريف پورو ڪري.

بخاري ۽ مسلم ۾ شيخين روايت ڪيو آهي ته حضور پاڪ ﷺ جن حضرت ابن عمر رضي الله عنه کي فرمايو آهي ته **اقْرَأْ فِي سَبْعٍ وَلَا تَرُدْ عَلَى ذَالِكَ** معنيٰ ته ستن ڏينهن ۾ پڙه ۽ انهيءَ کان وڌاءِ. انهيءَ کي ختم احزاب چون ٿا.

حضرت امام ابو حنيفه رضي الله عنه فرمايو آهي ته جنهن ماڻهو سال ۾ ٻه ڀيرا قرآن پاڪ ختم ڪيو انهيءَ قرآن پاڪ جو حق ادا ڪيو ڇو ته خاتم المرسلين ﷺ به آخر سال ۾ ٻه ڀيرا ختم ڪيو هو.

حضرت علي ڪرم الله وجهه فرمايو آهي ته انهيءَ عبادت ۾ ڪا به بهتري ڪانهي، جنهن ۾ سمجه نه هجي ۽ نه انهيءَ قرآن پاڪ جي تلاوت ۾ ڪا چڱائي آهي جنهن ۾ فڪر نه هجي. حضرت امام غزالي رضي الله عنه فرمائي ٿو ته اي عزيز! توکي گهرجي ته پاڻ کي قرآن پاڪ جي ختمن ڳڻائڻ لاءِ چريو نه ڪر يقيناً هڪ

آيت جو سوچي سمجھي پڙهڻ سڄي رات ۾ ٻن ختمن پڙهڻ کان وڌيڪ بهتر آهي. رسول الله ﷺ بسم الله الرحمن الرحيم پڙهي ته ويه دفعا ورائي ورائي پڙهيائون.

حضرت ابوذر رضي الله عنه فرمائي ٿو ته هڪ دفعي رسول الله ﷺ اسان سان گڏ بيٺا هئا ته هي آيت **إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ** (جيڪڏهن تون انهن کي عذاب ڪرين، ته اُهي تعنجا ٻانها آهن) جي ٻه ٽئين گهڻي دير تائين پڙهندا رهيا. بعضي عارفن فرمايو آهي ته هر هفتي ۾ هڪ ختم نه ٿي سگهي ته هر مهيني ۾ ختم پورو ڪجي ۽ هر مهيني ۾ ختم ٿي نه سگهي ته هر سال ۾ ختم ڪري پڙهجي. حضرت امام غزالي رضي الله عنه فرمائي ٿو ته مون هڪ ختم شروع ڪيو آهي. ٽيه سال گذري ويا آهن، اڃان پورو نه ٿو ٿئي، ايهو مدار رکي ٿو غور ۽ فڪر جي درجن تي. انهيءَ ڪري ايهو مناسب آهي ته وڏي فڪر ۽ گهري غور لاءِ هڪ خاص ختم رکيو وڃي ۽ روزانه عام تلاوت جا ٽار ختم ڪيا وڃن.

قرآن مجيد جي تلاوت ۾ ڪفر جا خطرا

ڄاڻڻ گهرجي ته سڄي ڪلام پاڪ ۾ سترهن اهڙيون جايون آهن، جن ۾ زير، زير يا پيش جي غلط

پڙهڻ سان ڪفر جو خطرو آهي. نعوذبا الله من ذالڪ- انهيءَ ڪري انهن جو تفصيل لکجي ٿو ۽ بهتر آهي ته ڄاڻايل آيتون پنهنجي تلاوت واري قرآن پاڪ تي ڪڍي حاشين تي نشان لکي ڇڏيو ته آئنده ڊپ واري جاءِ تان خبردار ٿي مڪئي وڃجي.

(۱) سورة فاتحه ۾ **أَنعَمْتَ** جي ت جي زير جي جاءِ تي پيش پڙهي ويو ته ڪفر جو خطرو آهي.

(۲) سورة بقره جو پندرهنون رکوع **سِپَارُو الْمَوَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ أَتِي رَبُّهُ** جي ب جي پيش جي جاءِ تي زير پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.

(۳) سورة بقره جو ٽيٺهون رکوع، سِپَارُو سيقول **قَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ** ۾ **دَاوُدُ** جي دال جي پيش جي جاءِ تي زير پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.

(۴) سورة بقره جو ڇٺهون رکوع **پَارُو تَلَكُ الرِّسْلِ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ** جي عين تي زير جي جاءِ تي زير پڙهي ته ڪافر ٿيو.

(۵) سورة نساء جو ٽيٺهون رکوع **پَارُو لَا يُحِبُّ اللَّهُ رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ** ۾ **مُنْذِرِينَ** جي ڏال

- جي زير جي جاء تي زير پڙهي ويو ته ڪافر ٿيو.
- (۶) سورة توبه جو پهريون ركوع، پارو ڏهون-إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ ۝ رَسُولُهُ ۝ جي لام تي پيش جي جاء تي زير پڙهي ويو ته ڪافر ٿيو.
- (۷) سورة بني اسرائيل جو ٻيو ركوع پارو پندرهنون وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ ۝ مُعَذِّبِينَ ۝ جي ڏال تي زير جي جاء تي زير پڙهي ويو ته ڪافر ٿيو.
- (۸) سورة طه ۱ رکوع ستون پارو سورهنون-وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ ۝ جي ب جي زير جي جاء تي پيش پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.
- (۹) سورة انبياء جو ٻيون رکوع، پارو سترهنون اِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ۝ كُنْتُ ۝ جي ت تي پيش جي جاء تي زير پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.
- (۱۰) سورة شعراء جو يارهون ركوع، پارو اٺيهون لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُنْذَرِينَ ۝ جي ڏال تي زير جي جاء تي زير پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.
- (۱۱) سورة فاطر ۱ رکوع چوٿون پارو ٻاويهون-إِنَّمَا

- يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ۝ الله جي ه تي زير جي جاء تي پيش پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.
- (۱۲) سورة حشر جو ٽيون ركوع، پارو اٺاويهون-الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ ۝ مُصَوِّرُ ۝ جي واو تي زير جي بجا زير پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.
- (۱۳) سورة وَالصَّافَاتِ جو ركوع ٻيو، پارو ٽيهون وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ۝ مُنْذِرِينَ ۝ جي ڏال تي زير جي جاء تي زير پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.
- (۱۴) سورة حاقة جو پهريون ركوع پارو اوڻيهون وَلَقَدْ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ۝ خَاطِئُونَ ۝ جي همزه تي پيش جي جاء تي زير پڙهي وئي ته ڪافر ٿيو.
- (۱۵) سورة مزمل ۱ رکوع پهريون پارو اوڻيهون-فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ ۝ فِرْعَوْنُ ۝ جي نون تي پيش جي جاء تي زير پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.
- (۱۶) سورة مرسلات ۱ رکوع ٻيو، پارو اوڻيهون-فِي ظُلَالٍ وَاعْيُونٍ ۝ ظُلَالٍ ۝ جي ظ تي زير جي جاء تي زير پڙهي ويو ته ڪافر ٿيو.

(۱۷) سورة والنزعات ركوع بيو، پارو ٿيهون اِنَّمَا
أَنْتَ مُنْذِرٌ مَّنْ يَخْشَاهَا ۖ مُنْذِرٌ جِي ذَال تي زير
جي جاء تي زير پڙهيائين ته ڪافر ٿيو.

نوٽ: خاص طرح سان جن جو قرآن پاڪ ڪچو آهي،
انهن کي ته انهن جاين تي ضرور نشان چٽا ڪرڻ
گهرجن، متان يلجي ايمان نه وڃائي ويهن.

قرآن پاڪ جا مخرج

فتويٰ: اڄ ڪلم جيڪو ضاد کي ظاد ڪري پڙهڻ جو
فتو ديوبندي وهابين جاڳايو آهي. انهيءَ کان خوب
خبردار ٿيڻ گهرجي. ڪنهن امام ائين پڙهيو ته مقتدي
کي نماز قضا ڪرڻ واجب آهي. عالمن جي فتويٰ آهي ته
جائي پڄمي ضاد کي ڦيرائي ظاد وانگر پڙهڻ قرآن
پاڪ جي تحريف آهي جا ڪفر جي حد تائين پهچائي
سگهي ٿي. غلطي ۾ پڙهي ويو ته گنهگار ٿيو، توبه
ڪري نماز موٽائي. اهڙي طرح پڙهندڙ امام جي پٺيان
هرگز نماز نه پڙهي، بلڪ دار پڙهي. عربستان ۾ هر
مذهب جا عرب ضاد کي ضاد پڙهندا آهن. جن جي اها
ٻولي آهي، اهي اهڙي طرح پڙهن ٿا ته پوءِ عجم جي
هڪ ضدي مدرسه کي ڪهڙو حق آهي جو قرآن پاڪ
جي هڪ حرف کي زبردستي بدلائي پنهنجي تابعدارن ۾

عام رواج ڪرڻ گهري ٿو. ظاهر آهي ته اها صريحاً
گمراهي آهي ۽ ڪلام الاهي جي مقابلي ۾ هٿ ۽ وڏائي
آهي. مسلمانو! هوشيار رهو، انهيءَ گمراهي ۾ نه ڦاسو.
پنهنجي اسلام ۽ ايمان جو خير گهرو، جيڪو ضاد کي
ظاد وانگر پڙهي انهيءَ تي هزارين ڦٽڪارون چئو اگرچہ
وڏو عالم يا وڏو پير يا پاڻ کي وڏو بزرگ چوائيندڙ
هجي. والسلام.

نوٽ: اتر سنڌ ۽ بهاولپور جا ڪي جاهل ض کي ڏ
وانگر ڪري پڙهندا آهن. مثلاً: غيرالمغذوب ۽
ولاالذالين. ڄاڻڻ گهرجي ته ڏ جو لفظ عربي زبان ۾ ئي
ڪونهي، جيڪڏهن ماڻهو ض کي بگاڙي ڏ ٿو بنائي ته
ايهو صريحاً گمراهه بي ايمان آهي. هن جي امامت ۾
نماز جي صحيح ٿيڻ جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي. اهڙي
قرآن جي دشمن کان هزار ڪوهه پري ڀڄڻ گهرجي.

لکندڙ: محمد ابراهيم سرهندي

گلزار خليل سامارو ٿرپارڪر

نوٽ: اڄڪلهه ديوبندي تبليغي ۽ اهل حديث مسلڪ
رڪڻ وارا وهابي عمده ارادة ضاد کي ظاء ڪري پڙهندا
آهن. انهن لاءِ سندن پير و مرشد مولوي رشيد احمد
گنگوهي جي ڪتاب فتاوا رشديه جي صفحو نمبر ۳۷،
۵۷ ۽ ۵۸ فتوا پڙهڻ گهرجي جيڪا هن ريت آهي:

ضاد کو دال کے مشابہ پڑھنا

سوال: قاری عبد الرحمن صاحب مرحوم پانی پتی نے اپنے رسالے میں لکھا ہے کہ حرف ضاد کو مشابہ بال دال و طاء نہ پڑھے ورنہ نماز نہ ہوگی، کیونکہ نماز میں قرآن کا صحیح پڑھنا فرض ہے۔ اگر بلا سعی مشابہ بال دال و طاء پڑھے گا تو معنی میں فرق آئے گا۔ اور جو شخص کہ قاری ہو یا علم قرأت سیکھنا ہو وہ شخص کہ مشابہ بال دال و طاء پڑھے اس کے پیچھے اس کی نماز ہوگی یا نہیں یا یہ اپنی نماز لوٹا دے۔ یہ میں نے بھی دیکھا ہے کہ اگر صرف ضاد کو مخرج سے ادا کرے تو ہرگز مشابہ بال دال نہیں نکلتا۔ مشابہ با طاء ادا ہوتا ہے۔ مگر ہونٹ ہلتے نہیں اور زبان وہاں سے ہٹتی ہے تب مشابہ بال دال نکلتا ہے۔

جواب: یہ قول قاری صاحب کا درست ہے کہ جو شخص باوجود قدرت کے ضاد کو ضاد کی مخرج سے ادا نہ کرے وہ گنہگار ہی ہے اور اگر دوسرا لفظ بدل جانے سے معنی بدل گئی تو نماز بھی نہ:۔ نا اور اگر باوجود کوشش و سعی ضاد اپنی مخرج سے ادا نہیں ہوتا تو معذور ہے۔ اس کی نماز ہو جاتی ہے۔ اور جو شخص خود صحیح پڑھنے کا قادر ہے ایسے معذور کے پیچھے نماز پڑھ سکتا ہے، مگر جو شخص قصد اخلاص دال یا طاء پڑھے اس کے پیچھے نماز نہ ہوگی۔ (فتویٰ رشیدیہ ص ۳۷-۵۷-۵۸)

فقط رشید احمد گنگوہی

- ۱- الجواب محمد عزیز الرحمن۔ ۲- الجواب صحیح خلیل احمد مظاہر العلوم سارنپور۔
- ۳- الجواب صحیح غلام رسول عفی عنہ مدرسہ دیوبند۔ ۴- الجواب صحیح بدیع محمود مدرسہ دیوبند۔ ۵- الجواب صحیح احقر الزمان گل محمد خان مدرسہ دیوبند۔ ۶- الجواب صحیح اشرف علی عفی عنہ

مولانا محمد قاسم نانوتوی بانی مدرسہ دیوبند۔ جی لاء مولانا موصوف پنہنجی رسالہ "الدلیل المحکم" جی آخر ۳۱ صفحہ ۲۱ تی لکھی توتہ:

جناب من! جیئن ب جی جاء تی ت، دال جی جاء تی ذال، ح جی جاء خ۔ س جی جاء تی ش ۽ ع جی جاء تی غ ۽ ل جی جاء تی م نہ کو پڑھندو آھی، نہ کو جائز سمجھندو آھی۔ اھری طرح ض دی ظ پڑھن بہ عقل ۽ نقل (معقول ۽ منقول) جی خلاف آھی۔ اھا ڳالھ عقل ۽ نقل جی لحاظ کان تحریف آھی۔ پوء خبر نہ آھی تہ اچکلم جا عالم اھری نامعقول ڳالھ چو تا چون ۽ مسلمان انھيءَ ڳالھ کي چو تا تسلیم کن۔ پر شاید عوام فتوائن جون محرون ڏسي هرکجي ٿو پوي، مگر اھا ڳالھ کنھن کي بہ سمجھ ۾ نہ ٿي اچي تہ کتابن جو سمجھڻ ۽ فتوائن جو رکڻ سڀ کنھن جو کم نہ آھی۔ فقط۔

- ۱- ھ۔ نري جی ابتدا کان ع۔ ح۔ نري جی وچ کان غ۔ خ۔ نري جی پيڇاريءَ کان ادا ڪريو۔
- ق۔ وچ زبان جی شروع ۽ تارون جی مٿين حصي سان ادا ڪريو۔ ک۔ زبان جی پاڙ جی شروع ۽ تارون جی مٿين حصي سان قاف جی مخرج کان هٽي ادا ڪريو۔
- ج۔ ش۔ ي۔ زبان جی ڪناري ۽ ڏندن جی گره

وٿان ادا ڪريو. ل- زبان جي مٿان ۽ مٿين ڏندن جي هيٺان ادا ڪريو. ر- زبان جي مٿي ۽ مٿين ڏندن جي وچان نون جي مخرج کان ذرو ٿورو پوئتي هٽي ادا ڪريو. ط- د- ت- زبان جي مٿي ۽ مٿين ڏندن جي پاڙ مان ادا ڪريو. ظ- ذ- ث- زبان جي چهنب ۽ اڳين ڏندن جي ڪناري مان ادا ڪريو. ف- هيٺين چپ ۽ اڳين ڏندن جي ڪناري مان ادا ڪريو. ب- م- و- چين جي وچ مان ادا ڪريو. ا- وات جي فضا مان يعني هڪ هوا جي مثل ڪڍيو وڃي. س- ص- ز- زبان جي چهنب ۽ اڳين ڏندن - وچان ادا ڪريو. نوٽ: ايهو ڪنهن قاري وٽان پڙهجي، فقط الله ٻڌڻ سان صحيح تلفظ نه اچي سگهندو.

تجويد يعني قرآن مجيد کي سٺي طرح

سنواري پڙهڻ جي بيان ۾

واضح هجي ته انهيءَ باري ۾ ڪوشش ڪرڻ واجب آهي، انهيءَ کان بي پرواهي ۽ سستي ڪرڻ گناهه آهي. اگرچہ تجويد جا قاعدا گهڻا ئي آهن پر هتي اهي قاعدا قلمبند ڪجن ٿا جيڪي بالڪل ضروري آهن ۽ نهايت سولا آهن.

تنبيه: هنن حرفن ۾ خوب فرق ڪرڻ گهرجي ۽ وڏي اهتمام سان ٻڌايل طريقي موجب پڙهڻ گهرجن. الف ۽ عين ۾ وڏو فرق ڪريو. ت ۽ ط ۾ فرق ڪريو. پٺ-ث-س-ص-ح-ه-م-د-ء-ض-م-ذ-ز-ظ ۾ خاص فرق ڪريو. هن طرح سان ته پهريون ت هلڪي زبان سان پڙهبي. ط ڀريل زبان سان ڀيو-ث-نرم ٿي ٿئي. س سخت ٿئي ٿئي. ص ڀريل زبان سان پڙهبي. دال هلڪي زبان سان. چوٿون ذال نرم ٿئي ٿئي. ز سخت ٿئي ٿئي. ظ ڀريل زبان سان پڙهبي.

قاعدو ۱: هيٺان حرف هميشه ڀريل زبان سان پڙهبا:

(خ ص ض ط ظ غ ق.)

قاعدو ۲: نون ۽ ميم گڏ اچن ۽ شد هجي ته نون کي غنون ڪري پڙهيو. يعني انهيءَ آواز کي ذري تائين نڪ مان ڪڍيو رهيو. مثلاً وَ اِنْ مِّنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيْهَا نَذِيرٌ.

قاعدو ۳: جنهن اکر تي زبر يا زير يا پيش هجي ۽ ان جي اڳيان الف يا واو يا ي به نه هجي ته انهيءَ کي يعني زير يا زبر يا پيش کي وڌائي يعني اينگهائي نه پڙهجي جيئن ته اڪثر ماڻهن جي عادت ٿي چڪي آهي. مثلاً

الْحَمْدُ جو پيش ايترو ته اينگهائيندا جو واو پيو سمجهيو
يَانْبُو ته اَلْحَمْدُ پيو پڙهي. اهڙي طرح اِيَّاكَ جي كاف
جي زير کي ودائي اِيَّاڪا وانگر - مَالِڪ جي كاف جي
زير کي اينگهائي نئين ي پيدا ڪري مَالِڪِي وانگر
پڙهندا آهن، ايھين نه پڙھڻ گھرجي. ايو مرض گھڻو
ڪري پٺاڻن ۾ زياده ڏٺو ويو آهي. پيو نمبر جابلو بلوچن
۾ جيڪڏهن اکر جي پٺيان واو الف يا بي ڳنڍيل هجي
ته انهيءَ کي ايترو ڇوٽو نه ڪجي جو اوهي اکر سمجه
۾ ٿي نه اچن. مثلاً: مُرْسِلُو کي مُرْسِلُ وانگر اِن اَبْنِي
کي اِن اَبْنِ وانگر اَلْفَا کي اَلْفَ وانگر نه پڙهجي.

قاعدو ٤: پيش کي واء جي بوءِ ڏيو ۽ زير کي يي جي
بوءِ ڏيو.

قاعدو ٥: جتي نون تي جزم هجي ۽ انهيءَ نون جي
پٺيان هيٺين پندرهن حرفن مان ڪو به حرف هجي ته
انهيءَ نون کي غنون ڪري پڙهو. اوهي حرف هي آهن
ت ث ج د ذ ز س ش ص ض ط ظ ف ق
ڪ - تي جو مثال: اَنْتُمْ ٿي جو مثال: مِنْ ثَمَرَةٍ جيم جو
مثال: فَاَنْجَيْنٰكُمْ دال جو مثال: اَنْدَادًا ذال جو مثال:
اَنْذَرْتَهُمْ زي جو مثال: اَنْزَلَ سين جو مثال: مِّنْسَاةَ

نين جو مثال: يَنْشُرُ صاد جو مثال: لِمَنْ صَبَرَ ضاد جو
مثال: مَنْصُودٍ طوء جو مثال: فَاِنْ طِبْنَ طوء جو مثال:
فَاَنْظِرْ فِي جو مثال: يَنْفِقُونَ قاف جو مثال: مِنْ قَبْلِكَ
کاف جو مثال: اِنْ كُنْتُمْ يعني انهن سڀني حالتن ۾
پندرهن ٿي اکرن جي منهنڊان يعني اڳيان نون آيو ته
انهيءَ کي غنون ڪري پڙهيو، يعني آواز کي ذري تائين
نڪ ۾ روڪيو.

قاعدو ٦: ساڳي طرح جيڪڏهن ڪنهن حرف تي ٻه
زبرون يا ٻه زيرون يا ٻه پيش اچن ۽ انهيءَ مان لازمي
طرح سان نون جو آواز پيدا ٿئي ٿو. جيئن ته انهيءَ تنوين
کي هن ريت پڙهيو. الف دو زبر ان - اُ الف دو زير ان - اِ
۽ الف دو پيش ان - اُ - اَنْ اِنْ اُنْ گويا ٻه زبرون، ٻه زيرون
۽ ٻه پيش جنهن کي تنوين چئبو آهي، تنهن مان لازمي
طرح سان نون جو آواز پيدا ٿئي ٿو ۽ جتي اهڙي قسم
جون ٻن زبرن، ٻن زيرين ۽ ٻن پيشن مان پيدا ٿيل نون
هجي ۽ انهيءَ جي پٺيان مٿي بيان ٿيل پندرهن اکرن مان
ڪو به اکر آيو ته انهيءَ تنوين واري نون کي به غنون
ڪري پڙهيو. اُهي پندرهن لفظ وري به هتي لکجن ٿا:

ت ث ج د ذ ز س ش ص ض ط ظ ف ق

ڪ- مثال ت جو جَنَاتِ تَجْرِیٰ اتي جَنَاتِ جي ت
جي ٻن زيرن مان پيدا ٿيل نون سببان ت پٺيان ان جي
اچڻ ڪري غنون ڪري پڙهيو. ث جو مثال: جَمِيعًا ثُمَّ
اسْتَوٰی شين جو مثال: مِنْ نَفْسٍ شَيْئًا قاف جو مثال:
رِزْقًا قَالُوا ڪاف جو مثال: رَسُوْلٌ كَرِيْمٌ

اهڙي طرح ٻين حرفن جا مثال ڳولي لهو.

فائدو: انهن پندرهن اکرن کي جدا جدا حفظ ۾ رکڻ
مشڪل هو. انهيءَ ڪري مون ٻن ڪلمن ۾ گڏ ڪيا
آهن، تان ته پڙهڻ وارن کي ياد ڪرڻ ۾ آساني ٿئي.
شَقَطْ جَدَزَفْ - فَظْ كَصَتْذْ پندرهن ئي حرف
انهيءَ ۾ اچي وڃن ٿا.

قاعدو ۷: جتي نون تي جزم هجي ۽ انهيءَ جي پٺيان
ري اچي يا لام اچي ته اتي نون جو آواز بلڪل باقي نه
رهندو، گویا اوهو جزم وارو نون پويان آيل ري يا لام ۾
ايهين ملي ويندو، جيئن ڪر نون آهي ئي ڪو نه.
مِنْ رَبِّهِنَّ انهيءَ کي مِرَبَّهِنَّ وانگر ۽ وَلٰكِنْ لَا
يَشْعُرُوْنَ کي وَلَا كِلَا يَشْعُرُوْنَ وانگر پڙهيو.

قاعدو ۸: اهڙي طرح جيڪڏهن ڪنهن اکر تي ٻه زبرون
يا ٻه زيرون يا ٻه پيش هجن، جنهن مان نون جو آواز پيدا
ٿئي ٿو ۽ انهيءَ جي پٺيان ساڳيو ري يا لام اچي ته اُتي
وري به ايهو ٻن زبرن يا ٻن زيرون يا ٻن پيشن مان پيدا ٿيل
توين وارو نون پويان ايندڙ ري يا لام ۾ گم ٿي ويندو،
يعني اها تتوين (ٻه زبرون ٻه زيرون ۽ ٻه پيش) رهندا ئي
ڪو نه يعني لکبا ته ٻه زبر ٻه زيرون ٻه پيش پيا آهن پر
پڙهبا هڪ زبر هڪ زير هڪ پيش وانگر - مثال غَفُوْرٌ
رَحِيْمٌ يا هُدٰى لِّلْمُتَّقِيْنَ.

قاعدو ۹: جيڪڏهن نون تي جزم هجي ۽ انهيءَ کان
بعد حرف ب جو اچي ته انهيءَ نون کي غنون به ڪبو ۽
انهيءَ سان گڏ انهيءَ کي ميم وانگر بڻائي پڙهيو، جيئن
تِهْ اَنْبَهُمْ کي اَمْبَهُمْ وانگر بڻائي پڙهيو. اهڙي طرح
جيڪڏهن ڪنهن حرف تي ٻه زبرون يا ٻه زيرون يا ٻه
پيش اچن ٿا ۽ انهيءَ مان نون جو آواز پيدا ٿئي ٿو ۽
انهيءَ کان بعد ساڳي ب اچي ٿي ته انهيءَ ٻن زبرن يا
ٻن زيرون يا ٻن پيشن مان پيدا ٿيل تتوين وارو نون بدلائي
ميم وانگر ڪري پڙهيو. مثلاً: اَلِيْمٌ بِمَا كِي اَلِيْمٌ بِمَا
ڪري پڙهيو ويندو. بعضي قرآن پاڪن ۾ اهڙين جا ٻين
تي مٿان نشان واسطي نندڙو ميم به لکندا آهن. جي نه

لكيل هجي ته به جتي ايهو قاعدو نظر اچي ته اهڙي طرح سان ئي پڙهجي.

قاعدو ١٠: جتي ميم تي جزم هجي ۽ ان جي پٺيان ب هجي ته اُتي انهيءَ ميم کي به غنون ڪري پڙهيو، يعني آواز کي غنائبو آواز کي نڪ ۾ ذرو گردش ڪرائبي: مثلاً: **يَعْتَصِمُ بِاللّٰهِ**.

قاعدو ١١: جن حرفن تي ٻه زيرون يا ٻه زيرون يا ٻه پيش هجن ۽ انهن جي پٺيان ايندڙ حرف تي جزم اچي وڃي ته انهن ٻن زيرون جي جاءِ تي هڪ زير ٻن زيرون جي جاءِ تي هڪ زير، ٻن پيشن جي جاءِ تي هڪ پيش پڙهيو ويندو ۽ وچ تي جيڪو الف اچي ٿو انهيءَ کي ماڳمين ڪونه پڙهيو ويندو ۽ پنهنجي طرفان هڪ ننڍڙو نون ٺاهي هيٺيان لکيو ويندو. انهيءَ نون تي زير ڏيئي انهيءَ کي جزم واري اکر سان ڳنڍيو ويندو. يعني زيرون ٻن زيرون ٻن پيشن جي پوئتان جزم اچي وڃي ته ٻن جي بجاءِ هڪ زير هڪ زير هڪ پيش پڙهي وچ ۾ نون پيدا ڪري انهيءَ نون کي پوئين جزم واري اکر سان ڳنڍيو ويندو ۽ وچ وارو الف ماڳمين کائي وڃي. مثال: **خَيْرَ** الوصية **الوصية** ڪري پڙهيو. اهڙيءَ طرح **فَخُورَ الَّذِينَ كِي فَخُورَ** ن **الَّذِينَ** ڪري پڙهيو ۽

وَ نَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ کي **وَنَادَىٰ نُوحٌ** ن **ابْنَهُ** ڪري پڙهيو. ايهو ننڍڙو نون قرآن پاڪن تي گهڻو ڪري لکيل نه هجي ته به انهيءَ جو خاص خيال رکڻ گهرجي.

قاعدو ١٢: ري جي اکر تي جيڪڏهن زير هجي يا پيش هجي ته انهيءَ ري کي ڀرتو پڙهيو. جيئن ري جي زير جو مثال **رَبِّ الْعَالَمِينَ** ري جي پيش جو مثال **أَمْرُهُمْ** انهن حالتن ۾ ري کي ڀريل آواز سان ادا ڪيو پر جيڪڏهن ري تي زير اچي ته پوءِ ري کي سنهون ڪري پڙهيو. جيئن **غَيْرِ الْمَغْضُوبِ**.

قاعدو ١٣: جيڪڏهن ري تي جزم اچي ته هاڻي ري جي منهندين اکر کي ڏسو، جيڪڏهن ري جي اڳئين اکر تي زير آهي يا پيش آهي ته پوءِ ري کي ڀرتو پڙهيو. جيڪڏهن منهندين اکر تي زير آهي ته پوءِ ري جزم وارو ري جي اڳيان زير جو مثال: **أَنْذَرْتَهُمْ** - جزم واري ري جي اڳيان پيش جو مثال: **مُرْسَلٌ** جزم واري ري جي اڳيان زير جو مثال، جتي ري کي سنهون پڙهيو: **لَمْ تُنذِرْهُمْ** - ڪٿي ڪٿي ايهو قاعدو نه به ٿو هلي پر اوهي جايون تمام ٿوريون آهن ۽ اوهان کي مشڪل سان سمجه ۾ اينديون. انهيءَ ڪري اوهان انهيءَ ٻڌايل قانون موجب ئي هلندا ڪريو.

قاعدو ١٠: اللَّهُ ۝ اللَّهُمَّ ۝ جيڪو لام آهي انهيءَ جي اڳيان جيڪڏهن زير اچي يا پيش اچي ته انهيءَ کي ڀرتو ڪري پڙهو ۽ جيڪڏهن زير اچي ته انهيءَ لام کي سنهون ڪري پڙهو. لام جي اڳيان زير جو مثال: ختمَ اللَّهُ-لام جي اڳيان پيش جو مثال: فَرَّادَهُمُ اللَّهُ ۝ إِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ اُنْمِثْ صَوْرَتِنَا ۝ لام کي پُر ڪري يعني ڀرتو پڙهيو. مثال لام جي اڳيان زير جو اَلْحَمْدُ لِلَّهِ اتي لام کي سنهون ڪري پڙهيو. هي قاعدو انهيءَ لام سان لاڳو آهي، جيڪو اللَّهُ يا اللَّهُمَّ ۝ اچي.

قاعدو ١٥: جتي گول (ت) لکيل هجي يعني ڊگهي (ت) نه هجي بلڪه هن طرح گول ٽ لکيل هجي. پوءِ اها ٽول ٽه پنهنجي منهندين اکر سان ڳنڍيل لکيل هجي يا ڌار لکيل هجي، مثلاً فقط ٽه ايهين هجي يا ڳنڍيل به وانگر- پر جيڪڏهن اوهان کي انهيءَ تي بيهڻو يعني وقف ڪرڻو آهي ته انهيءَ ٽه کي ڦيرائي ننڍي ه بڻائي پڙهو. مثال قَسْوَةً لکيل هجي ته انهيءَ کي قَسْوَةً ڪري پڙهو. اَتُوا الزَّكَاةَ کي اَتُوا الزَّكَاةَ ڪري پڙهو. طَيِّبَةً کي طَيِّبَةً ڪري پڙهو.

قاعدو ١٦: جنهن همزي تي ٻه زبرون هجن ۽ اُتي

اوهان کي بيهڻو يعني وقف ڪرڻو هجي ته اتي ٻه زبرون نه پڙهبيون، بلڪه هڪ زير پڙهبي. ان جي پويان پنهنجي طرفان پيدا ڪيل الف ملائي پڙهيو ويندو، مثلاً: نداءً کي نداءً ڪري پڙهيو.

قاعدو ١٧: جنهن جاءِ تي قرآن پاڪ ۾ مذ هجي هن قسم جي ~ نشاني لکيل هجي اتي هڪ الف اچي ته انهيءَ کي ٻن الفن جيترو وڌائبو، جيئن ته وَلَا الضَّالِّينَ جيڪڏهن هڪ واو اچي ته انهيءَ کي ٻن واون جيترو وڌائبو، جيئن ته قَالُوا اَنُؤْمِنُ جيڪڏهن هڪ ي هوندي ته انهيءَ کي ٻن يين جيترو وڌائبو جيئن ته فِي اَذَانِهِمْ مذ چوڻي (ننڍي) ٿي اچي. ٽي اکر آهن الف واو ي انهن ٽنهي اکرن کي حرف علت چئبو آهي. گڏيل صورت يادگيري جي سهوليت لاءِ واي وانگر لکي ياد رکجن، انهن مان جتي به ٻه اکر گڏ ايندا يعني واو ي يا الف ۽ واو يا اهڙي طرح سان اتي خواه خواه مد ايندي انهيءَ لاءِ هر جاءِ تي غور ڪريو.

قاعدو ١٨: هي قاعدو مون في الحال لکيل ڪونه ڏنو آهي پر ٻڌو اٿم استادن کان ته جتي هڪ الف جزم وارو ۽ هڪ همزو ڪنهن به اعراب يعني زير زبر يا پيش وارو گڏ آيا اتي مد هوندي ته انهيءَ مد کي ٻين مدن جي

خلاف ٽن الفن جيترو وڌائبو. جيئن ته عام مد کي ٻيڻون وڌائبو آهي، هن کي ٿيڻو وڌائبو مثلاً: وَتَرْكُوكَ قَائِمًا يَا قِبَايَ آلَاءِ رَبِّكُمَا - واللّٰه اعلم بالصواب

قاعدو ١٩: جتي هي نشانين بڻيل هجن اتي بلڪل بيبي ره. يعني پڙهڻ جي رفتار کي ذري تائين روڪي ڇڏ. اوهي جايون هي آهن: م - ط . قف ک ۽ هيٺيون نشانين آهن اتي ساه نه کڻ پر ذرو بيبي اڳتي هليو وڃ. اوهي جايون هي آهن: س - سڪته وقف ۽ جتي هڪ ئي آيت ۾ ٻن جاين تي ٿي ٿي نقطا هن طرح جا (:) بڻيل ڏسين ته اُتي ٻنهي جاين مان هڪ جاءِ تي ذرو بيبي يعني وقف ڪر ٻي جاءِ تي نه بيبي. بيٺڻ اڳين نقطن تي گهرجي يا پوين تي ايهو تنهنجي اختيار ۾ آهي. اڳئين تي بيبي وڃي ته پوين تي نه بيبي. اڳين تي نه بيٺين ته پوين تي بيبي. جتي مٿان لا لڪيل ڏسين اتي بلڪل نه بيبي يعني وقف نه ڪر. جتي انهن کان سواءِ ٻيون نشانين يعني ج يا اهڙي طرح ڪي به بڻيل ڏسين اُتي تنهنجو اختيار آهي. بيمين يا نه بيمين. جتي اکر جي مٿان نشاني بڻيل آهي. بيٺڻ جي هيٺان بڻيل آهي نه بيٺڻ جي مثلاً: ته اُتي توکي عمل ڪرڻو آهي ته اکر جي مٿان بڻيل نشاني تي.

قاعدو ٢٠: جيڪڏهن ڪنهن اکر تي جزم آئي ۽ انهيءَ سان لڳ پوئين اکر تي وري شد اچي وئي ته هاڻي پهريون جزم وارو اکر پڙهيو ئي ڪو نه مثلاً: قَدَتَيْنِ اُتِي جزم واري دال ماڳمين کائي وڃي ۽ پڙهيو قَتَيْنِ. ٻيو مثال: قَالَتْ طَائِفَةٌ اُتِي جزم واري ت ماڳمين ڇڏي وئي ۽ پڙهيو قَالَطَائِفَةٌ ٿيون مثال: لَئِنْ بَسَطْتَ اُتِي جزم واري نون ۽ ط ختم ٿي ويندو ۽ لَبَسْتَ چوٿون مثال: اَنْقَلْتُ دَعَوَ اللّٰه اُتِي جزم واري ت ختم ٿي ويندي ۽ پڙهيو اَنْقَلَدَعَوَ اللّٰه. پنجون مثال اُجِيَتْ دَعَوْتُكُمَا اُتِي جزم واري ت ختم ٿي ويندي ۽ پڙهيو اُجِيَدَعَوْتُكُمَا. ڇهون مثال: اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ اُتِي جزم وارو قاف ختم ٿي ويو ۽ پڙهيو اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ. گويا شد ڏاڍي ٿي، پاڻ کان مهنديون يعني اڳيون جزم وارو اکر کائي وٺي پر جيڪڏهن انهيءَ شد جي اڳيان جزم وارو اکر ايندڙ نون هجي، مثلاً: مَنْ يَقُولُ ته اتي نون بيشڪ نه پڙهيو. ڪاهي ويندو پر آواز کي غنون ڪري تڪ ۾ آڻي نون جي بواءِ کي قائم رکبو. اهڙي طرح جيڪڏهن ٻن زيرن ٻن زيرن يا ٻن پيشن مان پيد ٿيل نون هوندو ته انهيءَ کي پويان ايندڙ شد کائي ويندي پر نون جي بوءِ غنون ڪري به قائم رکبي. مثلاً: ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ

بِسْمِ لِسْمُ وِجِي ٿيو.

مقام ٿيون: سڀارو ٿيون، سورة آل عمران جو شروع
اَلَمْ اَللهُ اتي الم جو ميم پويان ايندڙ لفظ پاڪ الله جي
لام سان ملايو ويندو، جنهن جي هجي هن طرح ٿيندي
مِمَّا يَزِيْرُ مِيْمًا لَامٌ زَبَرٌ مَلٌ (مِيْمَلٌ) ۽ جيڪي مِيْمٌ مَلٌ پڙهن
ٿا سو غلط آهي.

مقام چوٿون: قرآن شريف ۾ جتي به لفظ اَنَا جو آيو آهي،
اُتي نون جي پوئين آيل الف نه پڙهيو، بلڪه اَنْ وانگر
پڙهيو.

مقام پنجون: سڀارو پيو سورة بقره جو رڪوع ۳۲ جي
ٿي آيت ۾ آيل لفظ يَبْصُطُ جو ٿيون اکر لڪيل صاد آهي،
مگر اتي پڙهيو سين گويا پڙهيو يَبْسُطُ بعضي قرآن
پاڪن ۾ انهيءَ صاد جي مٿان ننڍڙو سين به نشان
واسطي لکن ٿا پر نه هجي ته به اوهان پڙهو انهيءَ صاد
کي سين ڪري.

مقام ڇهون: سڀارو ائون سورة اعراف جو نائون رڪوع ۾
آيو آهي بَصْطَةٌ ط اتي انهيءَ بَصْطَةٌ واري صاد سان به
ساڳي ڪار ڪبي. يعني انهيءَ کي به سين بنائي پڙهيو
گويا بَصْطَةٌ ٿري ٿيو بَسْطَةٌ.

خاص مقامات (اوهي خاص جايون) جن کي
ڪنهن به عام قانون کان سواءِ خاص طرح
سان پڙهيو آهي، بالفظ ديگر ته بيقاعدہ
ڦير ڦار ڪبي آهي انهن جو ذڪر

مقام (جاء) پهريون: سڀارو وَمَا مِنْ دَابَّةٍ جي چوٿين
رڪوع جي ڇهين آيت جو هي لفظ بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرِيْهَا-
اتي مَجْرِيْهَا جي ري جي زير ٻين زيرن وانگر نه پڙهبي.
بلڪه زير ۽ زير جي وچ تي پڙهبي. اردو جي قانون
موجب مَجْرِيْهَا وانگر سنڌي ۾ فلائون ماڻهون ڪم
ڪري پيو. تري پيو، پاڻي جي تري ۾ پيو. اک جي تاري
۾ روشنائي آهي. انهن جيئن وانگر مَجْرِيْهَا جي ادا
ٿيندي ۽ فلاڻي زال هلي ويئي. وڃي وڃي ٿڪي. انهن
جيئن وانگر نه پڙهيو.

مقام ٻيو: سڀارو حم سورة حجرات جي ٻي رڪوع
جي پهرين آيت ۾ جيڪو هي حرف آيو آهي بِسْمِ
الاسْمِ انهيءَ ۾ بِسْمِ جو سين پٺيان ايندڙ لام سان چٽي
طرح سان نه ملايو بلڪه انهيءَ پٺيان ايندڙ لام کي اسم
وارو الف گم ڪري اسم واري سين سان ملايو، گويا

مقام ستون: سپارو چوٿون سورة آل عمران جي پندرھين رکوع جي پھرين آيت جي اکر **اَفَئِنَّ** ۾ في کان بعد الف لکيو آھي، مگر پڙھيو ڪونه يعني پڙھيو هن طرح **اَفَئِنَّ**.

مقام اٺون: سپارو چوٿون سورة آل عمران جو سترھون رکوع جي ٽي آيت جو اکر **لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ** ۾ پھرين لام کان بعد الف لکيل آھي، مگر پڙھيو ڪونه. لکيل ته آھي **لَا** پر پڙھيو **لَ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ** اتي **لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ** پڙھيائين ته معنيٰ بالڪل ابتڙ ٿي ويندي. گنگار ٿيندو.

مقام نائون: سپارو ڇھون سورة مائدة جو پنجون رکوع آيت ٽين ۾ **تَبَوَّءَا** جو لفظ لکيل آھي. اتي همزه کان بعد الف لکيل آھي مگر ايهو الف پڙھيو ڪونه، گويا لکيل آھي **تَبَوَّءَا** مگر پڙھيو **تَبَوَّءَا**.

مقام ڏھون: سپارو نائون سورة اعراف جو تيرھون رکوع آيت چوٿين ۾ لکيل آھي **مَلَايَہُ** مگر لام کان بعد وارو الف پڙھيو ڪونه، پڙھيو **مَلَايَہُ** ڪري. ايهو **مَلَايَہُ** جو اکر قرآن پاڪ ۾ گھڻن هنڌن تي آيو آھي، جتي به اچي انهيءَ طرح پڙھيو.

مقام يارھون: سپارو ڏھون سورة توبه رکوع ستون آيت

ستتاليھ ۾ **لَا اَوْضَعُوْا** لکيل آھي، اتي به **لَا** جو لام کان بعد وارو الف پڙھيو ڪونه. پڙھيو **لَا اَوْضَعُوْا** ڪري. ايهو الف پڙھيو ويو ته معنيٰ ٿري ويندي هوشيار رھو.

مقام ٻارھون: سپارو ٻارھون سورة هود رکوع ڇھون آيت اٺين ۾ **ثُمَّوْدًا** لکيل آھي مگر اتي به **ثُمَّوْدًا** ۾ دال کان بعد وارو الف پڙھيو ڪونه، يعني پڙھيو **ثُمَّوْدَ** ڪري.

مقام تيرھون: سپارو ستاويھون سورة نجم جو رکوع ٽيون آيت ۱۹ ۾ ساڳي ريت **ثُمَّوْدًا** لکيل آھي پر پڙھيو **ثُمَّوْدَ** سواءِ الف جي پڙھيو.

مقام چوڏھون: سپارو تيرھون سورة رعد جو رکوع چوٿون آيت ۴ ۾ لکيل آھي **لِتَتْلُوْا** مگر پڙھيو **لِتَتْلُوْا** يعني الف واو کان بعد وارو ڪونه پڙھيو.

مقام پندرھون: سپارو پندرھون سورة كهف رکوع ٻيو آيت ٻي ۾ لکيل آھي **لَنْ نَّدْعُوْا** مگر پڙھيو **لَنْ نَّدْعُوْا** پويون الف ختم.

مقام سورھون: سپارو پندرھون سورة كهف رکوع چوٿون آيت پھرين ۾ **لِشَايَ** لکيل آھي اتي به شين کان بعد وارو الف ڪونه پڙھيو، بلڪ پڙھيو **هِيئن** ڪري **لِشَايَ**.

مقام سترهون: سپارو پندرھون سورة كهف جو ركوع پنجون آيت ستين ۾ لکيل آهي لکنّا مگر پڙهيو لکنّ نون کان پويون الف ختم.

مقام ارڙهون: سپارو اوڻيهون سورة نمل ركوع ٻيو آيت ستين ۾ لکيل آهي لَا اَذْبَحْنَهُ. مگر پهرين لام کان بعد وارو الف نه پڙهيو بلڪ پڙهيو لَا اَذْبَحْنَهُ ڪري. اتي به لام ڪري پڙهيائين ته معنيٰ بلڪل ابتڙ ٿي ويندي.

مقام اوڻيهون: سپارو ۲۳ سورة وَالصَّفّتِ جو ٻيو ركوع آيت ۴۷ ۾ لکيل آهي لَا اِلٰى الْجَحِيمِ مگر پڙهيو لَا اِلٰى الْجَحِيمِ لا وارو الف ڪو نه پڙهيو جي پڙهيائين ته معنيٰ بدلجي ويندي.

مقام ويهون: سپارو ۲۶ سورة محمد جو پھريون ركوع آيت چوٿين ۾ لکيل آهي لَيَلُّوْا مگر پڙهيو لَيَلُّوْا يعني واو کان بعد وارو الف ختم.

مقام ايڪيهون: سپارو ۲۶ سورة محمد جو چوٿون ركوع آيت ٽين ۾ لکيل آهي نَبَلُّوْا مگر پڙهيو نَبَلُّوْا يعني الف اتي به ختم.

مقام ٻاويهون: سپارو ۲۹ سورة دھر ركوع پھريون ۾ لکيل آهي سَلٰسِلًا ٻيو نمبر لام کان بعد وارو الف نه

پڙهيو بلڪ هيئن پڙهيو سَلٰسِلٍ. ساڳي سورة جي سورھين آيت ۾ به دفعا آهي قَوَارِيْرًا قَوَارِيْرًا. ٻنهي جاين تي ري کان بعد الف لکيل آهي، اڪثر پڙهڻ وارا پهرين قَوَارِيْرًا تي روڪبا آهن، يعني هلڪو وقف ڪندا آهن. انهيءَ صورت ۾ قَوَارِيْرًا کي قَوَارِيْرَ يعني الف سان پڙهيو ۽ ٻي قَوَارِيْرًا کي سواءِ الف جي يعني قَوَارِيْرَ مِنْ فَضَّةٍ چئو پر جيڪڏهن قَوَارِيْرًا تي دم نه ڪنيائين بلڪ ٻي قَوَارِيْرَ تي هلڪو وقف ڪيائين ته پهرين قَوَارِيْرًا جو الف نه پڙهيو ٻي قَوَارِيْرَ کي الف سان هن طرح پڙهيو: قَوَارِيْرَ قَوَارِيْرًا.

مقام ٽيويهون: سپارو ۲۹ سورة مزمل شريف جو پھريون ركوع آيت تيرھن ۾ شَيْبًا لکيل آهي مگر پڙهيو شَيْبَ ڪري يعني الف ختم.

عام قاعدو: عربي ۾ جمع جي صيغ جي پٺيان اکر کان بعد الف لازمي طرح سان لکبو آهي، مگر پڙهيو ڪونهي. مثال: ضَرْبُوا جَمْعُوْا فَتُّوْا سَمُرُوْا تفصيل لکن مشڪل آهي ڇو ته اهڙا هزارين مثال ملندا. آمَنُوا عَمِلُوا وغيره وغيره. ايهو الف حقيقت ۾ جمع جي

نشاني طور ڏٺو وڃي ٿو. ڪنهن به واحد ۾ پڇاڙي وارو
اڪر وارو آيو ته انهيءَ وارو جي پٺيان الف نه ايندو مثلاً
هُوَ وغيره.

مقام چوويهون: سڀاڻو تيرهون سورة رعد جو چوٿون
رڪوع جي پڇاڙي واري آيت **أَفَلَمْ يَأْيُسْ** اتي به
پهرين بي کان بعد وارو الف نه پڙهيو بلڪ پڙهيو
يَيْسْ.

عام فائدو: عربي ۾ جتي به زيرون ڏيڻيون هونديون آهن
اتي به لازمي طرح سان نشان واسطي الف لکيو آهي.
مثلاً: **قُرْآنٌ** چوٿو هوندو ته لکيو **قُرْآنًا** اهڙا به هزارين
مثال ملندا.

عام قاعدو: جتي به تعريف وارو الف ۽ لام آيو ۽ الف
۽ لام کانپوءِ وارو اڪر شد وارو آهي ته ايهو الف ۽ لام
پئي ڪو نه پڙهبا مثال: **لَهْدَى النَّاسِ** دال ڪي شد واري
نون سان ملايو. وچان الف ۽ لام پئي ختم اهڙا مثال به
بيحد گهڻا ملندا.

عام قاعدو: جتي ڪنهن به ڪلمي جي پڇاڙي ۾ الف
اچي ۽ انهيءَ الف تي ڪا به اعراب لکيل نه هجي،
يعني نه زير نه زير نه پيش نه جزم ته سمجهو ته ايهو الف
زائد آهي پڙهڻ ۾ نه ايندو.

مقام پنجويهون: سڀاڻو ۱۶ سورة كهف جو ڏهون
رڪوع **تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ** به عين لکيل آهن پر طوءَ ڪي
پوئين عين سان ملايو ۽ جزم وارو عين ڪو نه پڙهيو.
گويا هيئن پڙهيو: **تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ**. اهڙي طرح ساڳي رڪوع
جي آخري آيت به ڄاڻو جتي به ڪنهن اڪر تي جزم
اچي ۽ جزم کان بعد واري اڪر تي شد هجي ته اُتي
جزم وارو اڪر پڙهيو ئي ڪو نه. جزم واري اڪر کان
منهدين يعني اڳين اڪر ڪي جزم واري اڪر کان پوئين
اڪر سان ملايو، ايهو عام قاعدو آهي.

قاعدو: سڀاڻو ۱۰ سورة توبه جو شروع **بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ**
انهيءَ سورة جي شروع ۾ **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**
لکيل ناهي، پڙهبي به ڪا نه. جيئن مٿان پڙهندو اچي ٿو
تيئن پڙهندو هليو ويندو پر جيڪڏهن دور اتي ڇڏيل
آهي ۽ اتان کان نئين سر پڙهڻ شروع ڪري ٿو ته پوءِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ چئي سورة شريف شروع
ڪندو.

بيان وقفن جو تفسير بحر العلوم مان ورتل

وقفن جي ڄاڻندڙن وقف جا چار قسم بيان ڪيا
آهن.

پهريون وقف تام: جتي وقف ڪندڙ ڪي پورو بيهڻو

آهي ۽ انهيءَ جملي جو پوئين جملي سان ڪو به ظاهري يا معنوي تعلق ڪونهي. مثلاً: هُمُ الْمُفْلِحُونَ اتي وقف ڪري بيهي پوءِ ڌار ڪري اڳتي پڙهي اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا.

ٻيو وقف ڪافي: هي ايهو وقف آهي، جتي انهيءَ اکر جي پوئين اکر سان معنوي تعلق باقي هجي. مثال: لَا رَبَّ فِيْهِ يَنْفِقُوْنَ انهن اکرن کي پوئين اکرن سان نه ڳنڍيندو ۽ وقف ڪندو ته به جائز آهي پر بهتر آهي ته وقف نه ڪري ۽ پڙهندو هليو وڃي.

ٽيون وقف حسن: هي ايهو قسم آهي، جتي انهيءَ اکر کي پوئين اکر سان لفظي تعلق هجي پر معنيٰ جو تعلق نه هجي يعني ايهو اکر چئي بس ڪيائين ته به معنيٰ ادا ٿي ويندي هجي. مثال اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ايترو چئي بس ڪيائين ته جائز آهي پر وري به رَبِّ الْعَالَمِينَ چوڻ گھري ٿو پر وري ان سان گڏ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ به چوندو ڇو ته رَبِّ الْعَالَمِينَ الله جل شانہ جي صفت آهي جا موصوف سان گڏ هئڻ گھرجي. پر جيڪڏهن وقف حَسَن واري جاءِ تي معنيٰ جتي لفظي تعلق هجي معنوي نه هجي ۽ اتي آيت جو نشان اچي وڃي ته پوءِ وقف ڪرڻ بهتر آهي جيئن ته حضرت ام المؤمنين ام سلمه رضي الله تعالى

عنها فرمايو آهي ته رسول پاڪ ﷺ فاتحه شريف پڙهندي سڀ ڪنهن آيت تي وقف ڪندا هئا. انهن وقفن کي وقف صالح ۽ وقف مفهوم چون ٿا.

چوٿون وقف قبيح: هي انهيءَ جاءِ تي ٿئي ٿو، جتي مابعد جو ماقبل سان يعني پوين اکرن جو منهندين يعني اڳئين اکر سان لفظ جو به معنيٰ جو به تعلق هجي، يعني مضاف مضاف اليه يا فعل ۽ فاعل هجن. جيئن ته مَالِكٌ تي وقف ڪري بيهي ساهه کڻي پوءِ چوي يَوْمَ الدِّينِ ته اهڙو وقف جائز ڪونهي بلڪ قبيح (بيچڙو) آهي پر اڃان به وڌيڪ بيچڙو ۽ قبيح تر وقف ايهو آهي جتي وقف ڪرڻ سان معنيٰ بلڪل ڦري وڃي يا ڪفر جو ڪلمون لازم اچي، جيئن ته قَالُوا اِنَّ اللهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَاءُ انهيءَ ۾ قَالُوا چئي وقف ڪيائين ۽ اِنَّ اللهَ فَقِيرٌ کي ڌار ڪري پڙهيائين ته انهيءَ وقف کي وقف ڪفران چئي ٿو. ايهين ڪيائين ته سخت گنهگار ٿيندو. خاص ڪري ڄاڻي پڄهي ايهين ڪرڻ سان سخت گناهه آهي.

وقفن جون نشانيون

محققن اها صاف تصريح ڪئي آهي ته قرآن پاڪ ۾ ڪنهن به جاءِ تي وقف ڪرڻ لازم يا فرض ناهي جو

نه ڪيائين ته گنهگار ٿيندو. اهڙي طرح ڪنهن به جاءِ تي وقف نه ڪرڻ ۽ يڪي ساهي ۾ هليو وڃڻ واجب يا فرض ناهي. هائو ڪو ماڻهو معنيٰ بدلائڻ جي نيت سان ڪن جاين کي ٽوڙڻ جي ارادي سان نه وقف جي جاءِ تي وقف ڪندو يا وقف جي جاءِ تي وقف نه ڪندو ته پنهنجي نيت بد جو گناهه پائيندو پر جڏهن ته ڪو به انسان ساري ڪلام پاڪ کي هڪڙي ساهي ۾ پڙهي نٿو سگهي ۽ هن کي لازماً ساهه ڪڍڻو ۽ وڃ ۾ روڪجڻون آهي. انهيءَ ڪري عالم سڳورن نشانيون ٺاهيون آهن ۽ اهڙيون جايون هنڌ هنڌ مقرر فرمايون آهن، جتي بيهي وقف ڪري آرام ۽ راحت سان اڳتي وڌي ۽ اتي بيهڻ نهايت موزون به هجي. منجمله انهن علامتن جي هڪ علامت ۰ هي به آهي جتي گويا منهندين يعني اڳئين آيت ختم ٿي ۽ اتي وقف ڪرڻ سنت ٿيو. پر بر تقدير ڪنهن معنيٰ ۽ مقصد جي لحاظ سان انهيءَ آيت تي وقف ڪرڻو يا بيهڻو ناهي ته لا انهيءَ جي مٿان لکي گويا ڄاڻ ڪيو وڃي ٿو ته نه بيهو پر انهيءَ جاءِ تي وقف ڪري وڌائين ته مٿان کان نئين سر پڙهڻ جو ڳنڍڻ جي ارادي سان ضرور ڪونهي.

اهڙيون آيتون جن تي ايهي بيهڻ جا نشان آيل آهن.

ڪوفي عالمن جي ڳڻپ جي مطابق چو ته هتي

انهن جي ئي قرائت پڙهبي آهي، ڇهه سو چئيه آهن. باقي وقفن جون نشانيون هي آهن:

۴: هن کي وقف لازم ۽ سڀ کان ضروري قسم جو وقف چون ٿا. هتي مهرباني ڪري ضرور بيهو.

۵: هن کي وقف مطلق چون ٿا. هي ٻي درجي جو وقف آهي. هن تي وقف نه ڪرڻ چڱون ناهي. پهرين مير وقف تي نه بيهڻ سبب معنيٰ ۾ خرابي جو انديشو آهي. هن ۾ معنيٰ ته خراب نه ٿيندي، پر ڳالهه ۾ مزو نه رهندو.

۶: هن کي وقف جائز چئبو آهي. هتي وقف ڪرڻ نه ڪرڻ ٻئي صورتون جائز آهن. پر وقف ڪرڻ چڱون آهي.

ز: هن کي وقف مجوز چون ٿا. هتي به وقف ڪرڻ نه ڪرڻ ٻئي برابر آهن، پر وقف نه ڪرڻ چڱون ليکجي ٿو.

ص: هن کي وقف مرخص چون ٿا، هتي وقف نه ڪجي ته بهتر آهي. ساهه ٽٽي وڃي ته به ملائڻ لاءِ مٿان وري پڙهجي ته وڌيڪ ڀلو آهي.

ق: هن کي وقف قدليل چون ٿا. هن تي ڪن عالمن وقف لاءِ چيو آهي.

وقف: هي وقف به قاف جو ساڳيو حڪم رکي ٿو.

سڪت: دم ڇڏڻ کان سواءِ ذرو ترسڻ کي سڪتو چون ٿا.
 صلي: هي نشاني آهي ته هتي ملائي پڙهڻ وڌيڪ بهتر آهي.
 لا: هي نشاني آهي ته هتي ملائي پڙهو. وقف نه ڪريو.
 وقف غفران: وقف نبي ﷺ وقف منزل- وقف جبرئيل
 عليه السلام- وقف ڪفران- وقف معانقه وغيره. اوهي
 نشانيون به ڪن لکيون آهن.

ع: اها رڪوع جي نشاني آهي. يعني اتان کان رڪوع
 شروع آهي.

سجده: لکيل سجده جو لفظ ڏسي سجدو ڏبو. سجدو
 واجب آهي.

الجزء: سياري جي شروعات جي نشاني آهي.

النصف: اڌ سياري جي نشاني آهي.

الثلاثه: مطلب ته ٽي ايميون (ٽي حصا) سياري جا ختم ٿيا.

الرابع: سياري جو چوٿون حصو ختم ٿيو.

وقفن جو مزيد بيان مقدمه سجاوندي

تان ورتل

حمد ۽ صلوٰه کان بعد واضح هجي ته قرآن شريف
 جي قارئین جي واسطي جملي علمن کان وڌيڪ معتم

بالشان وقف ۽ وصل جو علم آهي ڇو ته معنائن جي
 سمجهڻ ۾ وقف ۽ وصل جي ضرورت ٿئي ٿي. معاني ۽
 بيان جي عالمن انهيءَ علم کي ڀلي زور علمن جي
 نهايت ٺاهرايو آهي ۽ ڪيترا ڪتاب تصنيف ڪيا آهن.
 خدا تعاليٰ جل و عليٰ شانه هنن کي چڱي جزا عطا
 فرمائي. انهيءَ کانسواءِ وقفن جو خيال رکي. قرآن پاڪ
 پڙهڻ سنت به آهي. حضرت علي ڪرم الله وجهه
 وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً- جي تفسير ۾ فرمايو آهي ته
 انهيءَ مان مراد وقفن جو خيال رکڻ ۽ اڪرن کي صحيح
 مخرج سان ادا ڪرڻ آهي ۽ انهيءَ باري ۾ گهڻيون
 حديثون ۽ گهڻا آثار به صحابه ڪرام رضوان الله عليهم
 اجمعين وارد آهن.

قرآن شريف جي وقفن جون منزلون آهن، پوءِ
 جيئن منزلون هڪ ٻي کان اشرف ۽ اعليٰ به ٿين ٿيون.
 اهڙي طرح وقف به تصور ڪرڻ گهرجن. امام الاجل
 صدر الاسلام شمس العارفين امام الزمان ابو جعفر بن
 طينور سجاوندي قدس سره- وقفن جا پنج درجا ٺاهرايا
 آهن ۽ سڀ ڪنهن درجي جي ثبوت واسطي هڪ برهان
 قاطع قائم ڪيو آهي. وقف هي آهن:

١. هي رقف لازم جي علامت آهي. هن کي وقف لازم ۽
 اعليٰ درجي جو وقف چون ٿا. هن جي ڇڏڻ سان معنيٰ

۾ خرابي اچي وڃي ٿي. جيئن ته هيءَ آيت: **وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ** - اتي جيڪڏهن انهيءَ ميم وقف تي وقف نه ڪيو بلڪه انهيءَ **النَّارِ** واري اکر کي پوئتي ايندڙ **الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ** سان ملائي پڙهيو، معنيٰ ڏسو ته ڪيتري قدر بدلجي ويندي. يعني نعوذبالله پوءِ نار يعني باهه صفت وڃي ٿي عرش ڪئنڌڙ ملائڪن سڳورن جي هنن پاڪ بدنن کي پاڪ پالشعار جل و علي شانه باهه کان بچايو آهي. نعوذبالله من ذالڪ. هاڻي آئي ڳالهه سمجه ۾ معنيٰ ميم تي وقف نه ڪيو ويو ته اصل ڪم ئي بگڙي ويندو. خبردار هوشيار.

ط: هي نشاني آهي وقف مطلق جي - هي وقفن ۾ ٻي درجي جو وقف آهي. وقف مطلق انهيءَ کي چون ٿا ته وقف جي اڳ ۽ پوءِ وارن ڪلمن کي ملائي يا ڳنڍي پڙهڻ جو ڪو به ضرور ڪونهي ۽ انهيءَ وقف تي دم ٽوڙي پوئتي آيل ڪلمي کان نئين سر ابتدا ڪجي جهڙي طرح **مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ** ته اتي صفات الاهي جي انتها تي چڪي. هاڻي **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** کان نئين ڳالهه يعني بندي جي عاجزي ۽ انڪساري شروع ٿي ٿئي. پاڻ غور ڪريو جڏهن ته مضمون به آهن ته انهن ٻنهي جي وچان

دم ڪٿي ٻنهي کي ڌار ڪرڻ گهرجي يا نه؟ ايهو ضروري آهي يا نه؟

ج: هي علامت وقف جائز جي آهي. هي وقفن ۾ ٽي درجي جو وقف آهي. هي اهڙي جاءِ تي ايندو آهي جتي وقف ڪرڻ جو به دليل هجي ۽ جتي وقف نه ڪرڻ جو دليل به ٿي سگهي. جيئن ته حضرت بلقيسا رضي الله تعالى عنها جي بيان ۾ هي آيت آئي آهي ته: **إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً**

هاڻي انهيءَ **أَذِلَّةً** جي لفظ کان بعد ۾ ايندڙ اکر **وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ** ممڪن آهي ته خود حضرت بلقيسا رضي الله تعالى عنها جو قول هجي. انهيءَ صورت ۾ وقف نه ڪرڻ بهتر آهي ۽ ممڪن آهي ته سندس قول جي وضاحت واسطي **وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ** خود خدا تعاليٰ جل و علي جل شانها جو قول هجي ۽ انهيءَ صورت ۾ ٻنهي قولن کي ڌار ڪرڻ واسطي وقف ڪرڻ ضروري آهي.

ڙ: هي علامت وقف مجوز جي آهي. جو وقف جو چوٿون درجو آهي. وقف مجوزه ايهو آهي. جنهن ۾ وقف ۽ وصل ٻنهي جا دلائل موجود هجن ۽ ٻنهي صورتين سان پڙهڻ جائز هجي پر جيم وقف جي بلڪل ابتڙ هتي وقف

نه ڪرڻ جو دليل قوي ۽ وقف نه ڪرڻ بهتر آهي. جيئن
 تہ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۚ ۽ ڇو ته انهيءَ کان بعد
 واري آيت وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ جو انهيءَ تي عطف
 آهي. عطف ۽ معطوف کي ملائڻ ئي وڌيڪ بهتر آهي.
 معنيٰ هي ٿي ته دنيا ۾ هنن جي اکين تي پردو پيل آهي ۽
 آخرت ۾ هنن جي واسطي وڏو عذاب آيل آهي. ڏسو ته
 هڪ ئي ڳالهه آهي نه.

م: هي علامت وقف مرخص جي آهي. جو پنجين درجي
 جو وقف آهي. وقف مرخص ايهو آهي جو جملن کي
 پاڻ ۾ تعلق هجي پر ڪنهن حد تائين پنهنجي معنيٰ ۾
 مستقل به هجن يعني اُتي وقف ٿي پئي ته ڪر معنيٰ
 بگڙندي ڪا نه. هاڻي جيڪڏهن پڙهڻ واري جو اتي
 ساهه ٿئي پوي ته ڀلي وقف ڪري. وقف جي رخصت
 آهي. يا جيڪڏهن ڄاڻي ٿو ته اڳتي هلي ڪنهن اهڙي
 اڪر تي منهنجي دم ٿئي جو امڪان آهي. جتي دم ٽوڙڻ
 مناسب نه آهي ته پوءِ انهيءَ صورت ۾ به اجازت آهي ته
 اتي وقف ڪري وڃي. مرخص جي معنيٰ موڪل مليل
 گویا رخصت مليل آهي. ڪنهن ضرورت جي سببان
 وقف ڪري سگهي ٿو. مثال: الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
 فِرَاشًا وَ السَّمَاءَ بَنَاءً اص اڳيان اچي ٿو وَ أَنْزَلْنَا مِنَ

المُعْصِرَاتِ مَاءً۔ ہاٹی معنی کیدی غور کری ڈسو۔

ق: انهيءَ نشاني کي وقف قدقيل چون ٿا. مطلب هي آهي ته ڪن عالمن اُتي به وقف ڪرڻ لاءِ فرمايو آهي.

ڪ: ڪاف مان مراد **كَذَالِكَ** آهي. جيڪڏهن ٻه جملا
اهڙا هجن. جو ٻنهي تي وقف ڪرڻ جڳائي ته پهرين تي
وقف جي نشاني جيڪا به مناسب هوندي اها لکبي. ٻي
ويجهي جملي تي لکبو **كَذَالِكَ** - معنيٰ اهڙي
طرح يعني هتي به اهڙي طرح منهندين اکر وانگر وقف
جڳائي ٿو.

قف: هي انهيء جي نشاني آهي ته وقف ڪرڻ وارا
انهيءَ تي وقف ڪندا آهن.

س: هي نشاني آهي سگته جي. بعضي عالمن چيو آهي ته
س نه لکجي بلڪه سگته جو اکر لکجي. مقصد هي ته
اتي دم نه ٿوريو بلڪه دم ٿورڙو ڪانسواءِ ڪجهه ڍرا ٿي
يعني ٿورو جهلي پوءِ اڳتي هلو. سگته معنيٰ ذرو ماڻ.

وقف: هي به جيئن ته معنيٰ ۾ سڪته جي ويجهو آهي
 تيئن مقصد به ساڳيو اٿس. يعني دم نه ٿوريو وڃي. دم
 ٽوڙڻ کانسواءِ ذرو ترسي يعني آواز کي ذرو جهلي پوءِ
 اڳتي وڌڻ گهرجي. گویا هي خود وقف انهي پر وقف جي
 قريب ڪا شيءِ آهي.

شاگردن کي نصيحت

اي مدرسه اسلاميه مجدديه جا نونهال شاگردو! اي سنهاري سنڌ جا سپوت نوجوانو! محنت ڪريو، جيڪڏهن دنيا ۾ انسان بڻجڻ گهرو ٿا، جيڪڏهن عزت پرائڻ گهرو ٿا ته علم تي محنت ڪريو، وقت جو قدر سڃاڻو، قوت وڌو خزانو اٿو. انهيءَ خزاني کي اجايو برباد نه ڪريو. دنيا ۾ معزز انسان ايهو آهي، جنهن پنهنجو وقت اجايو نه ويڃايو آهي. جنهن پنهنجو وقت ڪم ۾ صرف ڪيو آهي. حضرت امام شافعي رضي الله عنه جا ٻه بيت لکان ٿو انهيءَ جي معنيٰ تي غور ڪريو. بيت هي آهن:

بَقْدَرِ الْكَدِّ تَكْتَسِبُ الْمَعَالِي
فَمَنْ طَلَبَ الْعُلَى سَهَرَ اللَّيَالِي
تَرُومُ الْعِزَّ ثُمَّ تَنَامُ لَيْلًا
يَغُوصُ الْبَحْرَ مَنْ طَلَبَ اللَّالِي

معنيٰ: عزتون ۽ بلنديون جيتري قدر تڪليفون ڪندين اوتري قدر وڌيڪ پرائيندين.

معنيٰ: جيڪو مٿاهين (عزت) جو طالب ٿيو ايهو راتيون جاڳيو.

معنيٰ: عزت حاصل ڪرڻ جي مراد رکين ٿو پوءِ وري

راتيون سمهين ٿو.

معنيٰ: جيڪو موتين جو طلبگار آهي ايهو دريا ۾ ٿپيون هڻي ٿو.

هڪڙي اردو جي شاعر چيو آهي:

لکھوگے پڑھوگے ہوگے نواب
کھلوگے کودوگے ہوگے ثراب

لکندو پڙهندو ته نواب صاحب ٿي ويندو،

راند روند ڪندو ته خراب ٿيندو.

انسان کي صحيح عزت پنهنجي ذاتي ڪمال

سبب حاصل ٿئي ٿي. مائٽن جي سببان حاصل ٿيل عزت

جو مثال بالڪل اهڙو آهي، جيئن ڪوڙي لوهه تي

چاندي جو يا سون جو ملمع چڙهيل هجي. جو حقيقت

۾ ڪجهه نه آهي، مٿان ذرو چلڪو آهي.

مائٽن جي محابي حاصل ٿيل عزت بالڪل

عارضِي آهي. ايهو محابو سڃاڻي ڪٿي عزت ڏيندا ڪي ته

گاريون به ڏيندا. سچ چئي ڏيندا ته مائٽ ته چڱا، پر چڱن

جو ڪپوٽ پٽ. فارسي واري چيو آهي ته

پير شو ليک پيرزاده مشو،

شو توانگور ليک باده مشو.

معنيٰ: پير ٿي پر پير جو پٽ نه ٿي، انگور ٿي پر شراب نه ٿي.

شراب انگور جهڙي پاڪ شيءِ جو پٽ آهي پر

دسو ته سڄي دنيا هن کي پليت چوي ٿي. مولانا سعدي
رحمة الله عليه بهتر مثال ڏنو آهي ته دونهن باهر جهڙي
روشن شيءِ جو پٽ آهي پر ڪهڙو نه بچڙو ۽ ڪارو ۽
نقصانڪار آهي، جنهن ۾ فائدو ڪو به ڪونهي.
الحاصل ته ماڻهن جي چڱائي تي ناز نه ڪجي. پنهنجي
وجود ۾ چڱائي پيدا ڪجي ۽ اها چڱائي پيدا ٿيندي،
محنت سان محنت ڪريو. گلزار خليل جا گل يا لڳايل
گلن جا ٻوٽا اوهان آهيو. سونهاري سنڌ جي ترقي ۽
سلامتي جو مدار اوهان تي ئي آهي. شال اوهان جي
خوشبوءِ ملڪان ملڪ پکڙي وڃي. شال اوهان دين ۽
اسلام جا سچا خادم بنجو. اوهان جو مدرسو ۽ اوهان
جو سونهارو ديس عالم اسلام ۽ سج وانگر چمڪندڙ
نظر اچي. مثال اتان برحق ۽ سچا عالم دين ۽ بزرگان
اسلام پيدا ٿين.

والسلام

عبده ابوالعطا محمد ابراهيم سرهندي مجدي

دعا ختم القرآن

قرآن پاڪ جي پڙهڻ کان بعد ختمانه جون
دعاون هر قرآن پاڪ تي لکيل هونديون آهن. هتي آئون
هڪ ترڪي جي پهرين پهرين ڇپيل يعني اڄ کان
اٽڪل نوي سال اڳ جي ڇپيل قرآن پاڪ تي بخش
ڪرڻ جو طريقو لکان ٿو. انهيءَ تي انهيءَ وقت جي
حقاني عالمن جون گهڻيون صحيحون ٿيل آهن.
ياد رهي ته جن کي بخش ڪجي ٿو جيترو ثواب
انهن کي ملندو اوترو ثواب بخش ڪرڻ واري کي به
ملي ٿو. انهيءَ ڪري بخش ڪرڻ ۾ بخيلائي نه ڪرڻ
گهرجي. هيٺ لکيل عام دعا کان بعد پڙهڻ گهرجي. دعا
هي آهي:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُمَّ بَلِّغْ ثَوَابَ مَا قَرَأْنَاهُ وَ نُورَ مَا تَلَوْنَاهُ هَدِيَّةً
وَ اَصْلَةً مِنَّا اِلَى رُوْحِ نَبِيِّنَا وَ سَيِّدِنَا وَ مَوْلَانَا مُحَمَّدٍ
صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ اِلَى اَرْوَاحِ اَوْلَادِهِ وَ
اَزْوَاجِهِ وَ اَصْحَابِهِ رَضْوَانِ اللّٰهِ تَعَالٰى اَجْمَعِينَ وَ اِلَى
اَرْوَاحِ اَبَائِنَا وَ اُمَّهَاتِنَا وَ اَبْنَائِنَا وَ بَنَاتِنَا وَ اِخْوَانِنَا وَ
اَخَوَاتِنَا وَ اَصْدِقَائِنَا وَ اُسْتَاذِنَا وَ اَقْرَبَائِنَا وَ مَشَائِخِنَا

وَلَمَنْ لَهُ حَقُّ عَلَيْنَا وَإِلَى أَرْوَاحِ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ
وَالْأَمْوَاتِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ جَزَى اللَّهُ
عَنَّا سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا هُوَ
أَهْلُهُ - سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَ
سَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ -
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا وَوَلَدَانَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ
أَصْحَابِهِ بِعَدَدِ مَا فِي جَمِيعِ الْقُرْآنِ حَرْفًا حَرْفًا وَ
بِعَدَدِ كُلِّ حَرْفٍ أَلْفًا ۝

معني: يا الله جيڪي اسان پڙهيو، انهيءَ جو
ثواب جيڪا اسان تلاوت ڪئي انهيءَ جو ثواب پهچاءِ
پهچندڙ سوکڙي (سوغات) بنائي اسان جي طرفان اسان
جي نبي سردار ﷺ اسان جي سائين حضرت محمد
مصطفيٰ ﷺ کي پڻ سندن اولاد کي سندن پاڪ حرمين
مبارڪن کي سندن اصحابن سڳورن کي رب پاڪ شال
سين تي راضي هجي پڻ ايهو ثواب پهچاءِ اسانجن ابن
ڏاڏن کي اسان جي مائرن نائين ڏاڏين کي اسان جي پٽن
کي اسان جي دين کي اسان جي ڀائرن کي اسان جي
عزيزن کي اسان جي مرشدن کي ۽ جن جن جو به اسان
تي حق هجي، انهن کي ۽ جملي مؤمن مردن ۽

مؤمنين عورتن کي جيڪي جيئرا آهن تن کي به
جيڪي وفات ڪري ويا آهن انهن کي به تنهنجي رحم
سان، اي سيني رحم ڪندڙن کان وڏا رحم ڪندڙ مولا.
اسان جي سردار حضرت محمد ڪريم مصطفيٰ ﷺ
کي جيڪا جزا سندس پاڪ شان جي لائق ۽ موافق
هجي ايها اسان جي طرفان پهچاءِ. ڪافرن جيڪي
گهات گهڙيا آهن، ڪوڙيون صفتون منسوب ڪيون آهن.
انهن کي رب پاڪ جل و اعليٰ شانه مٿاهون آهي. جملي
مرسل نبين تي سلامتيون هجن جهانن جي رب پاڪ جل
و اعليٰ شانه کي هر طرح جون صفتون سونهن ٿيون.

اي الله رحمتون موڪل اسان جي نبي سردار ﷺ
تي ۽ سندس آل ۽ اصحاب تي جيتري قدر قرآن پاڪ
جا حرف آهن ۽ هڪ هڪ حرف جي عيوض هزار هزار
صلاتون موڪل.

والسلام والاکرام

عبده ابوالعطا محمد ابراهيم عفا عنه مجدي

سرهندي گلزار خليل - سامارو - ٿرپارڪر.

ڪتاب لکڻ شروع ڪيو ويو، سومار ۱۲ ذي القعد ۱۳۷۹ هـ وقت ۸ بجي
۽ خميس جي ڏينهن ۱۵ ذي القعد ۱۳۷۹ هـ ۶ بجي لکي پورو ڪيو ويو.

عبده ابوالعطا

دیني علم حاصل ڪرڻ لاءِ حضرت قبله سائين ميان محمد قاسم صاحب ڪالرو رحمۃ الله عليه جا ارشادات

الله پاڪ جو پيارو ولي فرمائي ٿو:

پرزو ۱: اڄ پڙهڻ علم جو آهي ڪو نه، اڄ سکڻ علم جو آهي ڪو نه، اڄ ڏسڻ علم جو آهي ڪو نه.

پرزو ۲: علم ڌاران عقل ناهي، پڙهڻ ڌاران پروڙ ناهي، سکڻ ڌاران سمجھ ناهي، ٻڌڻ ڌاران ٻجهڻ ناهي، سڻڻ ڌاران سڌرڻ ناهي.

پرزو ۳: پڙهي پڙهي پوءِ عالم ٿي وڻ، پڙهي پڙهي پوءِ عارف ٿي وڻ، پڙهي پڙهي پوءِ عابد ٿي وڻ.

پرزو ۴: علم پڙهي جڏهن عالم ٿئي. وحدانيت واحد جي تڏهن خبر پوي. علم پڙهي جڏهن عالم ٿئي. رسالت رهبر جي تڏهن خبر پوي. علم پڙهي جڏهن عالم ٿئي. حرام حلال جي تڏهن خبر پوي. علم پڙهي جڏهن عالم ٿئي. فرض واجب جي تڏهن خبر پوي. علم پڙهي جڏهن عالم ٿئي. نفعي نقصان جي تڏهن خبر پوي.

بزرگ ڀلارو فرمائي ٿو ته: يا ته پڙهي پڙهي تون عالم ٿي يا ته پڙهندي پڙهندي تون طالب ٿي ره يا ته سڻندي سڻندي تون سڻندڙ ٿي ره.

پرزو ۵: علم ڌاران سڀ ڪو انسان اندو آهي، علم ڌاران سڀ ڪو انسان اجهل آهي، علم ڌاران سڀ ڪو انسان احمق آهي، علم ڌاران سڀ ڪو انسان اخڻ آهي، علم ڌاران سڀ ڪو انسان تڙيل آهي. علم آهي، عقل آهي، پڙهڻ

ڇا آهي؟ پروڙڻ آهي پڙهڻ ڇا آهي، پارس آهي، طلب ڇا آهي، تحفو آهي، طلب ڇا آهي، ترهو آهي، سکڻ ڇا آهي، سمجھڻ آهي، ٻڌڻ ڇا آهي، ٻجهڻ آهي. والسلام

محبوب جو تصور ڪيئن رکن گهرجي؟

۱۳ شعبان المعظم ۱۴۲۶ھ بعد نماز عصر جامع مسجد فاروق اعظم درگام عاليه گلزار خليل ۾ اسان جي قائد ۽ مرشد سائين آقا محمد ايوب جان صاحب دامت برڪاتهم العاليه جن هڪ شاعر جي بيت تي ارشاد فرمايو. وصال هجر آميز

ز دیده دوری و از دل نمی شوی بیرون
خدا بکسر نغمه وصال هجر آمیز

شاعر چوي ٿو ته اکين کان پري آهين. پر دل مان نڪرڻ اهڙي وصال هجر آميز (وچوڙي جو ملڻ) کان الله سائين کان پناهه گهري اٿس. پر آءُ شاعر جي انهيءَ تخيل سان متفق ناهيان ته اکين سان نٿو ڏسان پر دل ۾ هر وقت موجود آهي. انهيءَ قلبي وصل کان پناهه گهري. اٿس آءُ ته انهيءَ وصل هجر آميز تي جيترو به شڪر ڪريان ٿورو آهي. الله تبارڪ و تعاليٰ جي ايها به هڪ نعمت آهي جو ڪٿي اکين سان نٿو ڏسان پر دل ۾ محبوب موجود ڪيو اٿس. اکين جو ڏسڻ ۽ دل جو ڀڃڻ به شيون آهن. اکين سان به

ڏسجي ۽ دل سان به پسجي پئي نعمتون ميسر هجن ته
 ڪروڙين ڪرم پر جيڪر اکين سان نٿو ڏسي سگهجي ۽
 دل ۾ موجود نه هجي ته اها وڏي ۾ وڏي ناڪامي آهي.
 پهرين اکين سان ڏسجي. ڏسي، ڏسي اها پاڪ شيبه پنهنجي
 ذهن تي قلب تي ايترو حاوي ٿي وڃي جو رت جي ڦڙي ڦڙي
 ۾ رچي وڃي پوءِ سا شيبه مبارڪ روح جو حصو ٿي
 ويندي آهي. جيئن خواجہ باقي بالله رضي الله تعاليٰ عنه جن
 کي هڪ عرض ڪيو ته مون کي پاڻ جهڙو ڪري ڇڏ. پاڻ
 باطني فيوض و برڪات سان گڏ عرضدار جي شڪل شيبه
 به پاڻ جهڙي ڪري ڇڏيائون. اڪيون قبر ۾ مٽي جو ڪاڇ ٿي
 وينديون جسم به مٽي جو ڪاڇ ٿي ويندو. سڄو جسم فنا ٿي
 ويندو. پر روح سلامت رهندو آهي. گنهگار قيد ۾ سختيون
 پوڳيندو آهي. مفلحون ۽ فائزون جا ارواح پاڪ هوندا آهن.
 اسان پاري گنهگار کي جيڪر وصال هجر آميز وڏو ڀاڳ
 چئبو ڇو ته الله پاڪ جل جلاله جي ڪنهن مقرب بندي جي
 ياد هر وقت ذهن تي موجود هجي ته پوءِ ڪهڙو به گنهگار
 انهيءَ مقرب بندي جي شيبه روح ۾ سمائجي ويندي.
 عالم برزخ ۽ قيامت ۾ باعث نجات، باعث فلاح ٿيندو.
 دنيا ۾ ڪاميابين ۽ ڪامرانين جو باعث ٿيندو.

پيو ڪل خير

گلزار خليل شاهه هميشه هميشه آباد هجي.

والسلام

پير محمد ايوب سرهندي

۱۴ شعبان المعظم ۱۴۲۶